

İspanya İç Savaşında (1936-1939) Türkiye'nin Dış Politikası

Gültekin K. BİRLİK

Dr.

E-Mail: gkbirlik@gmail.com

Geliş Tarihi: 31.12.2015 Kabul Tarihi: 14.06.2016

ÖZ

BİRLİK, Gültekin K., İspanya İç Savaşında (1936-1939) Türkiye'nin Dış Politikası, CTAD, Yıl 12, Sayı 24 (Güz 2016), s. 122 – 155.

İkinci Dünya Savaşının hemen öncesinde yaşanan İspanya iç savaşı, Avrupa'yı etkilediği gibi, Türkiye'yi de çeşitli şekillerde etkilemiştir. Ancak bu etkilerin neler olduğu ve iç savaş sırasında Türkiye'nin dış politikasının nasıl olduğu konularında bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmayla, iç savaş sırasında Türkiye'nin dış politikasının ve iç savaşın Türkiye'ye etkilerinin neler olduğu konularındaki bilgi eksikliklerinin giderilmesi hedeflenmiştir. Türkiye, İspanya'daki iç savaşta, İngiltere ve Fransa'nın savunduğu, "karışmazlık" politikasını benimsemiş ve "Karışmazlık Komitesinin" kararlarına uygun davranmıştır. İspanya'daki Türk diplomatlarca, iç savaşın başından itibaren taraflarla ilgili gönderilen ayrıntılı raporlarda durumun Cumhuriyetçilerin aleyhine olduğu belirtilmesine rağmen, Türkiye, İngiltere ve Fransa'nın yaptığı gibi, İspanya'da yasal hükümet olarak Cumhuriyetçi hükümeti tanımıştır. İspanya'da yaşanan iç savaş, Çanakkale Boğazı önünde iki Cumhuriyetçi geminin batırılmasıyla; Türkiye'nin adının kullanılarak İspanya'ya uçak kaçakçılığına kalkışılmasıyla; Madrid'de Türk elçiliğine sığınan Milliyetçi mültecilerin Şubat 1938'de Cumhuriyetçilerce alınıp götürülmesiyle Türkiye'yi etkilemiştir. Türkiye, mültecilerin götürülmesi sonrasında, resmi İspanya politikasını değiştirmeye kalkışacak kadar büyük bir tepki göstermiştir. Türkiye, bu olayın hemen sonrasında, Milliyetçi hükümet ile Mart 1938'de diplomatik temsilci değiştirmiştir. Bununla birlikte, sığınan mültecilere müdahaleye, Milliyetçi hükümet ile diplomatik temasa ve Cumhuriyetçi hükümetle yaşanan ekonomik sorunlara rağmen, Türkiye, iç savaşın sonuna kadar yasal İspanya hükümeti olarak Cumhuriyetçi hükümeti

tanımaya devam etmiştir. Türkiye'nin bu politikasında İngiltere ve Fransa'nın etkisi olmuştur.

Anahtar Kelimeler: İspanya, Türkiye, İspanya iç savaşı, Türk dış politikası, Hatay.

ABSTRACT

BİRLİK, Gültekin K., **Turkish Foreign Policy During the Spanish Civil War (1936-1939)**, CTAD, Volume 12, Issue 24 (Fall 2016), pp. 122-155.

Spanish Civil War, which took place just before the Second World War, shaped Turkey in different ways, while affecting Europe. However, there is no study on what these effects were and how the Turkish policy at the time was. With this study, it is aimed to fill the gap in the areas of the Turkish foreign policy during the Civil War and what the effects of the Civil War on Turkey were. During the Civil War in Spain, Turkey adopted the “non-interventionist” policy advocated by the United Kingdom and France, and acted in accordance with the decisions of the “Non-Intervention Committee.” Although it was stated that the Republicans were on the disadvantageous side in the detailed reports sent by the Turkish diplomats in Spain concerning the parties since the beginning of the Civil War, Turkey recognised the Republican government as the government *de jure* in Spain, as the United Kingdom and France did. The Civil War experienced in Spain influenced Turkey in the following terms: Two Republican ships in front of the Dardanelles were sunk; an attempt was made to smuggle planes to Spain in the name of Turkey; in February 1938, the Nationalists who took refuge in Turkish embassy in Madrid were taken away by the Republicans. In the aftermath of the last incident, Turkey reacted as strongly as to attempt to change its official Spanish policy. Just after this, Turkey exchanged diplomatic delegates with the Nationalist government in March 1938. Despite the intervention in the case of the refugees, the contact with the Nationalist government and the financial problems with the Republican government, Turkey continued to recognise the Republicans as the official government of Spain till the end of the Civil War. Britain and France were influential on the Turkish policy.

Keywords: Spain, Turkey, Spanish Civil War, Turkish foreign policy, Hatay.

Giriş

1936 ile 1939 yılları arasında İspanya’da yaşanan iç savaş bütün Avrupa’yı etkilemişti. Akdeniz’in iki zıt ucunda yer almakla birlikte, İspanya’daki iç savaşın Türkiye’yi etkileyip etkilemediği bilinmemektedir. İç savaşın Avrupa’daki devletlere etkileri ve bu devletlerin iç savaşındaki politikaları üzerine detaylı çalışmalar yapılmasına karşın¹, Türkiye ile ilgili herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

¹ Makalede kullanılan yabancı yayınlara ilave olarak, İspanya iç savaşının Avrupa’daki devletlere etkileri ve devletlerin iç savaşındaki politikaları hakkında ilave bilgi için bakınız. Sebastian Balfour

Revizyonist ve anti-revizyonist devletler, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde, üç yıl devam eden İspanya iç savaşında farklı cepheleri destekleyerek karşı karşıya gelmişlerdi. Anti-revizyonist cepheyi oluşturan İngiltere, Fransa ve Sovyetler Birliği ile o dönemde iyi ilişkilere sahip olan Türkiye'nin, İspanya iç savaşında nasıl bir dış politika takip ettiği bilinmemektedir. Ayrıca, İspanya iç savaşı (Temmuz 1936-Nisan 1939) ile aynı döneme denk gelen Hatay meselesinin (Eylül 1936-Haziran 1939) çözümünde, Türkiye'nin iç savaş sırasında takip ettiği dış politikasının, Hatay meselesinin çözümüne bir etkisinin olup olmadığı da incelenmemiştir.

Daha önce çalışılmamış bir alan olan İspanya iç savaşı sırasında Türk dış politikası ve iç savaşın Türkiye'ye etkileri, yukarıda sıralanan konulara açıklık getirecek şekilde, bu çalışmayla cevaplandırılmaya çalışılmıştır. Başlarken, iç savaşa kadar olan dönemde Türkiye ile İspanya arasında yaşanan ilişkilere göz atmak uygun olacaktır. 20'inci Yüzyıla girerken Türkiye ve İspanya birer küçük devlet konumuna indirgenmişti. Daha önce sahip oldukları, dünya politikasında belirleyici olma özelliklerini kaybetmişlerdi. Ancak, her iki ülke de, kısa sürede uluslar arası arenadaki bu yeni konumlarına uyum sağladı.²

Daha önce İspanya ile Osmanlı Devleti arasında var olan ilişkiler, 24 Temmuz 1923'de imzalanan Lozan Anlaşması'ndan sonra bu kez Madrid ile Ankara arasında yeniden kuruldu. İki ülke arasındaki ilişkiler, özellikle 1923'de Türkiye'de Cumhuriyetin ilanından sonra normaleşti. Bu dönemde, Türkiye'nin uluslar arası ortamda tanınması için İspanya gayret sarf etti.³

Türkiye ile İspanya arasında var olan iyi ilişkilerin yansımalarını, devlet yöneticilerinin karşılıklı mesajlarında görmek mümkündür. İspanya Başbakanı Miguel Primo de Rivera 5 Ekim 1923'te Türkiye'nin Madrid maslahatgüzarına⁴, zayıf ve tehlikede olan Türkiye'yi, gösterdiği kahramanlıkla sağlam ve kuvvetli bir devlet haline getiren Mustafa Kemal Paşa'nın, o yüzyılın en değerli siması olduğunu söyledi. Rivera maslahatgüzardan, başarılarının devamını dilediğini

and Paul Preston (Ed.), *Spain and Great Powers in the Twentieth Century*, Routledge, London and New York, 1999, s. 73-184; Francisco J. Romero Salvado, *Twentieth-Century Spain*, St. Martin's Press, New York, 1999, s. 94-125; Paul Preston, *The Politics of Revenge*, Unwin Hyman Ltd., London, Boston, Sydney, Wellington, 1990, s. 1-49; Raymond Carr, *Modern Spain 1875-1980*, Oxford University Press, Oxford, New York, 1980, s. 135-154; Christopher Othen, *Franco's International Brigades*, Hurst Company, London, 2013, s. 1-284.

² Victor Morales Lezcano, "The Relation Between Spain and Turkey (1923-1960)", *X. Türk Tarih Kongresi (22-26 Eylül 1986) VI. Cilt*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s. 2599.

³ agb., s. 2594, 2599.

⁴ "Ragıp Raif Bey, 1922 ile 1924 yılları arasında Türkiye'nin Madrid maslahatgüzarı olarak görev yapmıştı." Lezcano, agb., s. 2609.

Mustafa Kemal Paşa'ya iletmesini istedi. Mustafa Kemal Paşa 28 Ekim 1923'te gönderdiği cevapta, Miguel Primo de Rivera'ya teşekkürlerini bildirdi.⁵

Türkiye'nin eski Madrid maslahatgüzarı⁶ görevinden ayrılacağı 17 Şubat 1925 günü, Kral 13. Alfonso tarafından özel olarak saraya davet edildi. Kral görüşmede, selam ve iyi dileklerinin Mustafa Kemal Paşa'ya iletilmesini istedi. Mustafa Kemal Paşa 8 Mart'ta, şahsı hakkında söylenenlerden dolayı teşekkür etti ve selamlarını ilettili.⁷ Mustafa Kemal Paşa, 17 Mayıs 1927'de tahta çıkışının 25'inci yıl dönümü dolayısıyla 13. Alfonso'yu tebrik etti. 1929'da da benzer bir şekilde, 13. Alfonso'nun taç giyme günü nedeniyle, Türk Dışişleri Bakanlığı Madrid'deki maslahatgüzarlık aracılığıyla tebriklerini ilettili.⁸

13. Alfonso 1925'de Ankara'ya bir elçi atamıştı. Mustafa Kemal Paşa 21 Şubat 1929'da 13. Alfonso'ya gönderdiği yazıyla Yahya Kemal Bey'i (Beyatlı) orta elçi olarak Madrid'e atadığını bildirdi. Yahya Kemal Bey 10 Haziran 1929'da 13. Alfonso'ya güven mektubunu sundu ve görevine başladı.⁹

13. Alfonso döneminde iki ülke arasındaki ilişkilerde ilerlemeler yaşandı. Türkiye ile İspanya arasında dostluk andlaşması 27 Eylül 1924'de Ankara'da imzalandı. 28 Nisan 1930'da yine Ankara'da, Türkiye ile İspanya arasında bu kez, uzlaşma, adli tesviye ve hakem andlaşması imzalandı.¹⁰

Nisan 1931'de İspanya'da ikinci Cumhuriyetin ilanından sonra da devlet başkanları arasında karşılıklı kutlama mesajları gönderildi. Mustafa Kemal Paşa, Alcalá Zamora'nın cumhurbaşkanlığına seçilmesi dolayısıyla 15 Aralık 1931'de, kendisini tebrik etti ve seçilmesini "*hararetle*" kutladı. Alcalá Zamora 17 Aralık'ta teşekkürlerini bildirdi.¹¹

Dışişleri Bakanlığı 12 Nisan 1932'de Madrid elçiliğine gönderdiği yazıyla, cumhuriyetin 1931'deki ilan yıldönümünde İspanya elçisinin hem törende hazır bulunduğunu hem de yazı ile tebrik ettiğini, bu nedenle 14 Nisan'daki cumhuriyetin ilan yıldönümünde Madrid elçisinin de aynı şekilde davranmasını istedi.¹²

⁵ Bilâl N. Şimşir, *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları Cilt-3*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001, s. 3.

⁶ "Mukbil Bey, 1924 ile 1925 yılları arasında Türkiye'nin Madrid maslahatgüzarı olarak görev yapmıştı." Lezcano, agb., s. 2609.

⁷ Şimşir, *age.*, s. 4, 5.

⁸ *age.*, s. 8, 12.

⁹ *age.*, s. XIV, 11, 14. "Yahya Kemal Bey, 1929 ile 1932 yılları arasında Türkiye'nin Madrid elçiliği görevini yürütmüştü." Lezcano, agb., s. 2609.

¹⁰ Ahmet Yavuz (Der.), *Türkiye Cumhuriyetinin Akdettiği Milletlerarası Andlaşmalar (20 Nisan 1920- 1 Temmuz 1976)*, Türk Dışişleri Bakanlığı, Künyesiz, 1976, s. 161.

¹¹ Şimşir, *age.*, s. 17, 18.

¹² *age.*, s. 21, 22.

Alcala Zamora 29 Ekim 1935'te Atatürk'e gönderdiği yazıyla cumhuriyetin ilan yıl dönümünü kutladı. Atatürk teşekkür cevabı gönderdi. Benzer bir şekilde, Atatürk 14 Nisan 1936'da İspanyol ulusal bayramı nedeniyle Alcala Zamora'yı kutladı, Alcala Zamora teşekkür mesajı gönderdi.¹³

İspanya'da ikinci cumhuriyetin ilanı Türkiye ile İspanya arasındaki ilişkileri engellemedi, aksine daha da cesaretlendirdi. Ancak bu ilişkiler iyi niyet ve nezaket düzeyinde kaldı. Ülkeler arasındaki coğrafi uzaklıktan ve iki dünya savaşı arasındaki sorunlardan dolayı, her iki ülke de kendi iç işleriyle ilgilenmek zorunda kalmıştı. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye ve İspanya, sancılı ve zaman alıcı bir modernizasyon sürecine girmişti.¹⁴

İspanya İç Savaşı'nın Başlaması ve Büyük Devletlerin İç Savaşta Tutumları

Türkiye'nin İspanya iç savaşına karşı tutumunu incelemeye başlamadan önce, İspanya iç savaşının nasıl çıktığı konusuna değinmek yararlı olacaktır. 1923'den beri İspanya'da iktidarda olan General Miguel Primo de Rivera Ocak 1930'da istifa etmişti.¹⁵ Diktatörlüğün yıkılışı, İspanya'da on beş ay içinde monarşinin de çöküşünü beraberinde getirdi. Yedi yıl süren Miguel Primo de Rivera'nın diktatörlüğünde, zayıflayan eski parlamenter sistem partilerinin yerini, daha radikal olan cumhuriyetçi kuruluşlar almıştı. Bu nedenle, Nisan 1931'de yapılan seçimlerin sonucunda, büyük şehirlerde Cumhuriyetçi adaylar seçimi kazandı.¹⁶ Seçimler sonucunda Cumhuriyetçilerin isteğiyle, 13. Alfonso "Geçen Pazar günü yapılan seçimler, halkımın bana bugün sevgisi olmadığını açıkça gösterdi." şeklinde bir veda notu yazarak, 14 Nisan 1931'de İspanya'yı terk etti. Aynı gün İspanya'da İkinci Cumhuriyet ilan edildi.¹⁷

İkinci Cumhuriyetin ilk iki yılında, İspanya'da daha önce görülmeven ölçüde ciddi reformlar uygulamaya konuldu. Ancak bu reformlar bir askeri isyanın doğmasına ve İspanya'da iç savaşın başlamasına neden oldu.¹⁸ 1931-1933 yıllarında, önce savaş bakanı sonra da başbakan olan Manuel Azana, orduya yönelik olarak etkili reformlar uygulamaya koymuştu. Bu reformlar orduda iyi karşılanmadığı gibi Manuel Azana'ya karşı tepki de doğurmuştu.¹⁹ Bu nedenlerle, 17 Temmuz 1936'da İspanya'nın Fas topraklarında askeri bir isyan

¹³ *age.*, s. 25-27.

¹⁴ Lezcano, *agb.*, s. 2594, 2599.

¹⁵ Julian Casanova, *The Spanish Republic and Civil War*, Translated by Martin Douch, Cambridge University Press, Cambridge, 2010, s. 9.

¹⁶ Stanley G. Payne, *The Franco Regime 1936-1975*, Phoenix Press, London, 2000, s. 31.

¹⁷ Casanova, *age.*, s. 9, 18.

¹⁸ Payne, *The Franco Regime 1936-1975*, *age.*, s. 34.

¹⁹ Michael Alpert, *The Republican Army in the Spanish Civil War 1936-1939*, Cambridge University Press, New York, 2013, s. 8.

başladı.²⁰ İsyân sonrası başlayan İspanya iç savaşında, isyanı başlatan sağcılar Milliyetçi, solcular ise Cumhuriyetçi olarak adlandırıldı.²¹

İspanya'daki iç savaş, İspanya'nın iç işlerinden kaynaklanmış olmakla birlikte, sonuçlanması o dönemin büyük devletlerinin karışıp karışmamasıyla şekillendi.²² İç savaşın devamında uluslar arası destek her iki taraf için de elzemdi. İtalya ve Almanya Temmuz 1936'da Milliyetçileri Afrika'dan İspanya'ya taşıdı. Sovyetler Birliği'nin Kasım 1936'daki askeri yardımı, Cumhuriyetçilerin Madrid'i savunmasına önemli katkı sağladı. Savaşın sonuna kadar, bu ülkelerin desteği aynı şekilde devam etti. Avrupa'nın geri kalanı ise, İngiltere başta olmak üzere, "karışmazlık"²³ politikasına sadık kaldı.²⁴

İspanya iç savaşına karışmamak ve savaşı İspanya ile sınırlı tutmak isteği, demokratik devletleri "karışmazlık politikası" oluşturmaya yöneltmişti. Fransa, muhtemelen İngiltere tarafından cesaretlendirilerek, İspanya'daki iç savaşla ilgili konferans için ilk girişimi başlattı. Bir anlaşma ancak 1936 yılının Ağustos ayı başında şekillenebildi. Bunun nedeni, Almanya ve İtalya'nın bir yandan net bir tavır sergilerken, diğer yandan Milliyetçilere silah yollamalarıydı. 9 Eylül 1936'da yirmi yedi devlet tarafından karışmazlık ilkesi kabul edildi ve karışmazlık ilkesini gerçekleştirmek için bir "Karışmazlık Komitesi" kuruldu.²⁵

1936-1937 Yıllarında İspanya İç Savaşı Karşısında Türkiye'nin Dış Politikası

Türkiye karışmazlık ilkesini benimsemişti. Türkiye'nin bu resmi tutumu basında da çeşitli defalar tekrarlanmıştı. Örnek vermek gerekirse, Necip Ali Küçüküka 5 Ağustos 1938'de "Ulus"ta, Türkiye'nin, İspanya iç savaşında, devletler hukuku ve Milletler Cemiyeti düşüncesi çerçevesinde, "karışmazlık prensibini" şiddetle savunduğunu resmen ilan ettiğini yazmıştı.²⁶

Türkiye'nin Karışmazlık İlkesine Paralel Uygulamaları

Türkiye, 9 Eylül 1936'da gerçekleşen ve karışmazlık ilkesinin kabul edildiği toplantı öncesinde, İspanya'daki iç savaşta, taraflara silah gönderilmesini yasaklayan bir karar aldı. Türkiye, 1 Eylül 1936'dan geçerli olmak üzere, İspanya'ya ve Fas'taki İspanyol bölgesine, Türkiye'den doğrudan doğruya veya

²⁰ Mary Vincent, *Spain 1933-2002*, Oxford University Press, Oxford, New York, 2007, s. 136.

²¹ Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih 1789-1960*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1964, s. 594.

²² Andy Durgan, *The Spanish Civil War*, Palgrave Macmillan, New York, 2007, s. 55.

²³ "O dönemin basınında 'karışmazlık' ifadesi kullanılmıştır."

²⁴ Casanova, *age.*, s. 212, 213.

²⁵ Durgan, *age.*, s. 57.

²⁶ Necip Ali Küçüküka, "İspanya Harbinden Alınan Dersler", *Ulus*, 5 Ağustos 1938, s. 1.

transit olarak, her türlü silah, mühimmat ve harp malzemesi, hazır veya sökülmiş uçak ve her türlü savaş gemisinin gönderilmesini yasakladı.²⁷

İngiliz resmi kaynaklarına göre, 1936 yılında Türkiye'nin İspanya'daki her iki tarafa da savaş malzemesi sağladığıyla ilgili bir şikâyet duyulmamıştı.²⁸ Yine İngiliz resmi kaynaklarına göre, 1937 yılında Cumhuriyetçi hükümetin, Türkiye'nin eski askeri teçhizatını karlı bir şekilde satın alma teklifini, Türkiye kesin bir dille reddetmişti.²⁹ Bu bilgilerden anlaşılmaktadır ki, Türkiye, aşağıda açıklanacağı gibi, iç savaşta İspanya'nın resmi hükümeti olarak tanıdığı Cumhuriyetçi hükümete bile silah satmamış, yani taraflara silah satmama konusundaki kararını uygulamaya koymuştur.

İspanya iç savaşına gönüllülerin gönderilmesine, 19 Eylül 1936'da "Comintern" Sekreterliğince karar verilmişti. Paris, kayıt işlemleri için merkez olarak kullanılmış, organizasyonla ilgili işler Fransız Komünist Partisi'nin kontrolüne bırakılmıştı. İlk silah sevkiyatıyla birlikte, Komünist Enternasyonal'in organize ettiği ilk yabancı gönüllüler de İspanya'ya gitmişti. Sovyetler Birliği'nin müdahale ve organize ettiği gönüllülerden sonra, İtalya ve Almanya Milliyetçi Franco'ya³⁰ yardımı arttırmış, ayrıca binlerce profesyonel görevli ve gönüllüyü iç savaşa göndermişti.³¹

Karışmazlık Komitesi, İspanya'ya gönüllü gönderilmesini yasaklayan bir kararı 16 Şubat 1937'de kabul etti. Komitenin kararına göre, İspanya'ya gönüllü gönderme yasağı 21 Şubat 1937'den itibaren yürürlüğe girecekti.³² Türkiye bu karara uygun olarak davranmıştır. Bakanlar Kurulu 20 Şubat 1937'de, İspanya'da devam etmekte olan savaşta, her iki tarafa da yardım etmek üzere Türk vatandaşların katılımının uygun olmadığı, Türkiye'de gerek yerli gerekse yabancıların bu amaçla asker yazmalarının yasaklanmış olduğu, bu yasağa rağmen gidenler hakkında kanunlar çerçevesinde işlem yapılacağı hakkında bir kararname imzaladı. Bu kararın, halkın bilgilenebilmesi için resmi gazetede yayınlanması, diğer devletlere ve İspanya Karışmazlık Komitesine bildirilmesi de kararlaştırıldı.³³

²⁷ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu:30.18, Kutu No:68, Dosya No:73, Sıra No:2.

²⁸ *British Documents of Foreign Affairs Part: II, Series:B, Volume:34 Turkey*, January 1936-December 1937, Editör: Bülent Gökay, PreQest LLC, Bethesda, US, 2012, s. 155.

²⁹ *British Documents of Foreign Affairs Part: II, Series:B, Volume:34, age.*, s. 297.

³⁰ "Francisco Franco Bahamonde 4 Aralık 1892'de doğdu. Avrupa'nın en genç generali olarak tanınan Franco, İspanya ordusunun da en prestijli kişisiydi. 1 Ekim 1936'da Milliyetçilerin lideri oldu. 1939'da iç savaşı kazandıktan sonra, 20 Kasım 1975'te vefat edinceye kadar iktidarda kaldı." Stanley G. Payne, *The Franco Regime 1936-1975, age.*, s. XV-XVI, 67.

³¹ Casanova, *age.*, s. 222.

³² *Aym Tarihi (AT)*, Basın Genel Direktörlüğü, Sayı: 39, Ankara, 1-28 Şubat 1937, s. 198, 199.

³³ BCA, Fon Kodu:30.18, Kutu No:72, Dosya No:14, Sıra No:10.

İspanya iç savaşına gönüllü gönderilmesinin yasaklanması, basın üzerinde durduğu bir konu olmuştu. Yunus Nadi, 21 Şubat 1937 tarihli “*Dahili İspanya Harbi Nasıl Bitebilir*” başlıklı köşe yazısında, her iki tarafta da İspanyol’dan çok yabancı bulunduğunu belirtmiş ve 20 Şubat’tan itibaren gönüllülerin gönderilmesinin önüne geçileceğine dikkat çekmişti.³⁴ Falih Rıfki Atay da 28 Şubat 1937’de, o ana kadar yapılan yardımlardan Franco’nun yararlandığını, çok sayıda Alman ve İtalyan gönüllünün savaşa katıldığını yazmıştı.³⁵

Karışmazlık Komitesi 16 Şubat 1937’de, İspanya’ya gönüllü gönderilmesinin yasaklanmasının yanı sıra, İspanya için bir “*Kontrol Planı*”nın uygulanmasını da kabul etti.³⁶ Bu kararın basındaki yansımaları olumluydu. Örneğin, Falih Rıfki Atay 28 Şubat 1937’deki köşe yazısında, İspanya’da kontrol planının uygulanacak olmasının, iç savaşın bir Avrupa harbine dönülmesi tehlikesini bir hayli azaltacağı yönünde yorumda bulunmuştu.³⁷

Karışmazlık Komitesi, İspanya’da denizden ve karadan uygulanacak olan kontrol planı için, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya ve Sovyetler Birliği’nin katılacağı uluslar arası bir komisyonun kurulmasına 5 Mart 1937’de karar verdi.³⁸ Karışmazlık Komitesi 25 Mart 1937’de de, İspanya’da uygulanacak kontrol planı için ülkeleri ve bu ülkelerin görevlilerini belirledi. Deniz kontrolü için Türkiye ile birlikte Estonya, Letonya, Hollanda, Danimarka, Norveç, İrlanda, İsveç ve Yugoslavya; kara kontrolü için de, yine Türkiye ile birlikte Letonya, Hollanda, Norveç, İsveç ve Finlandiya seçildi. ³⁹ Kontrol planı için, iç savaşta aktif olmayan, daha çok tarafsız olan ülkelerin seçilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye’nin deniz kontrol bölgesi Cebelitarık Boğazı olarak belirlendi. Türkiye’nin kara kontrol bölgesi de yine Cebelitarık’taki İspanya arazisi olarak seçildi.⁴⁰ Türkiye’ye hem denizde hem de karada kontrol görevi verilmesi, ayrıca bu bölgelerin, Akdeniz’in dünyaya açılan önemli bir kapısı olan Cebelitarık Boğazı olarak belirlenmesi, Türkiye’ye kontrol planında önemli bir görev verildiğini göstermektedir.

Türkiye’ye kontrol planında verilen bu önemli görev basında genişçe bir yer işgal etmişti. Bu kapsamda, kontrol planında Türkiye’nin temsilcisi olan, Cebelitarık Karışmazlık Komitesi Şefi Albay Seyfettin Dağada’nın 16 Nisan

³⁴ Yunus Nadi, “Dahili İspanya Harbi Nasıl Bitebilir”, *Cumhuriyet*, 21 Şubat 1937, s. 1.

³⁵ Falih Rıfki Atay, “İspanya’da”, *Ulus*, 28 Şubat 1937, s. 1.

³⁶ *AT*, agd., S: 39, s. 198, 199.

³⁷ Atay, “İspanya’da”, *agy.*, s. 4.

³⁸ *AT*, Basın Genel Direktörlüğü, Sayı: 40, Ankara, 1-31 Mart 1937, s. 136.

³⁹ *agd.*, S: 40, s. 144.

⁴⁰ *agd.*, S: 40, s. 144.

1937'de Cebelitarık'a vardığı bilgisi basında yer almıştı.⁴¹ Albay Seyfettin Dağada bu görevde başarılı olmuş, idarede gösterdiği başarı, diğer devletlerin temsilcileri tarafından da takdir edilmişti.⁴²

İspanya sahilleri ile hudutlarının kontrolü için bütün tedbirlerin alınması sonrasında, Karışmazlık Komitesi, 19 Nisan 1937 saat 24.00'de kontrol planının uygulamaya konulmasına karar verdi. Böylece, 20 Nisan 1937'de kontrol görevi fiili olarak başladı.⁴³ Bakanlar Kurulu, 4 Haziran 1937'de kontrol planına uyulması konusunu düzenleyen bir kararnameyi kabul etti. İspanya Karışmazlık Komitesinin 8 Mart 1937'de⁴⁴, İspanya'ya harp malzemesi, silah ve gönüllü gitmesini önlemek için, İspanya hudutlarının denizden ve karadan denetlenmesi konusunda aldığı kararlara uygun olarak, Karışmazlık Anlaşmasına katılan diğer devletler gibi, İspanya ve onun idaresindeki memleketlerin sularına gidecek Türk ticaret gemilerinin uymaları gereken denetleme usulleri hakkında hazırlanan talimatname, Bakanlar Kurulunca onaylandı.⁴⁵ İspanya'ya uygulanan kontrol planı 20 Nisan 1937'de yürürlüğe girmişti. Karışmazlık Komitesinin kararlarına ilişkin düzenlemeleri daha önce zamanında yapan Türkiye'nin, kontrol planına ilişkin düzenlemeyi bir buçuk ay kadar gecikmeyle yaptığı görülmektedir.

İspanya İç Savaşı'nın 1937'de Türkiye'ye Doğrudan Etkisi

İspanya iç savaşının Türkiye'ye doğrudan etkisi ilk kez, Çanakkale Boğazı önünde iki İspanyol gemisinin batırılmasıyla yaşanmıştır. Çanakkale Boğazı çıkışında, Cumhuriyetçi hükümete ait olan bir İspanyol gemi 15 Ağustos 1937'de, Bozcaada'nın on beş mil açığında kimliği belirsiz bir denizaltı tarafından batırıldı.⁴⁶ 18 Ağustos 1937'de de benzer bir şekilde, kimliği belirsiz bir denizaltı tarafından Cumhuriyetçi hükümete ait başka bir İspanyol gemisine torpil atıldı. Yara alan gemi Bozcaada açıklarında karaya oturdu.⁴⁷

Bu iki olay üzerine İspanya'nın Ankara maslahatgüzarı, Dışişleri Bakanlığı Siyasi Müsteşarı Numan Menemencioğlu'nu ziyaret etti. İspanyol maslahatgüzar ziyaret sonrasında basına yaptığı açıklamada, İspanyol gemilerine yapılan taarruzun Türk sularında yapıldığını, bu yüzden konu hakkında bilgi aldığını söyledi. Maslahatgüzar, iddia edildiği gibi, güvenlik için ilave bir tedbir alınmasını istemediğini, zaten Türk makamlarınca gerekli tedbirlerin alındığını

⁴¹ AT, Basın Genel Direktörlüğü, Sayı: 53, Ankara, 1-30 Nisan 1938, s. 175.

⁴² Afif Büyüktuğrul, *Cumhuriyet Donanması (1923-1960)*, Deniz Basımevi, İstanbul, 1967, s. 73.

⁴³ AT, S: 53, s. 175, 176.

⁴⁴ "Yukarıda değinildiği gibi, basında bu tarih 16 Şubat 1937 olarak yazılmıştı."

⁴⁵ BCA, Fon Kodu:30.18, Kutu No:75, Dosya No:49, Sıra No:5.

⁴⁶ *Cumhuriyet*, 17 Ağustos 1937, s. 1, 2.

⁴⁷ *Cumhuriyet*, 20 Ağustos 1937, s. 1.

açıkladı. Maslahatgüzar ayrıca, Dışişleri Bakanı Tevfık Rüştü Aras'tan randevu talebinde bulunduğunu, kısa bir süre içinde görüşmeyi umduğunu da söyledi.⁴⁸ İspanyol maslahatgüzaranın bu randevu talebi 25 Ağustos 1937'de gerçekleşti ve Tevfik Rüştü Aras ile İstanbul'da yarım saat süreyle görüştü. Görüşmenin içeriğine ilişkin olarak bir açıklamada bulunulmadı.⁴⁹

24 Ağustos 1937 günü Ankara'daki yabancı elçiliklere verilen notayla, batırılan gemiler hakkında bilgi verildi. Notayla, 15 Ağustos günü Bozcaada açıklarında, Türk karasularının dışında bir İspanyol gemisinin kimliği belirsiz bir denizaltı tarafından batırıldığı belirtildi. 18 Ağustos günü ise, Bozcaada'nın yakınında, bu kez Türk karasularında başka bir İspanyol gemisinin, kimliği belirsiz bir denizaltı tarafından batırıldığı açıklandı.⁵⁰ İspanyol maslahatgüzar, İspanyol gemilerin Türk sularında batırıldığını söylemesine rağmen, notada verilen bilgidен, sadece bir İspanyol gemisinin Türk karasularında batırıldığı anlaşılmaktadır.

İki Cumhuriyetçi İspanyol gemisinin Bozcaada açıklarında batırılması basında geniş bir şekilde ele alındı ve ayrıntılı değerlendirmelerde bulunuldu. İlk Cumhuriyetçi geminin batırılışını, "Bozcaada Açıklarında Bir İspanyol Gemisi Torpillenerek Batırıldı." başlığıyla duyuran "Cumhuriyet" gazetesi, geminin Franco'ya ait bir denizaltı tarafından batırıldığının iddia edildiğini yazmıştı.⁵¹ "Ulus" gazetesi, "Bozcaada Açıklarında Franco'cu Bir Denizaltı Gemisi Hükümetçi Bir Erzak Vapurunu Batırdı."⁵² başlığını kullanmıştı. "Akşam" gazetesi "Meçhul Bir Denizaltı Bozcaada Açıklarında Bir İspanyol Vapurunu Batırdı." başlığını kullanmasına rağmen, haberin detayında denizaltının, Franco hükümetinin bayrağını taşıdığını belirtilmişti.⁵³

İkinci Cumhuriyetçi geminin batırılışını, "Bozcaada'da Torpillenen İkinci İspanyol Gemisi" başlığıyla veren "Cumhuriyet" gazetesi, meçhul bir denizaltının torpiliyle yaralanan Cumhuriyetçi geminin karaya oturduğu yazmıştı.⁵⁴ "Bozcaada'da Bir İspanyol Gemisi Daba Torpillendi" başlığıyla haberi duyuran "Akşam" gazetesi ise, denizaltının Franco hükümetine ait olduğunun tahmin edildiğini açıklamıştı.⁵⁵

Basındaki diğer değerlendirmeleri de yansıtması ve basının tutumunu göstermesi nedeniyle, Yunus Nadi'nin 23 Ağustos 1937'deki köşe yazısı

⁴⁸ *Cumhuriyet*, 22 Ağustos 1937, s. 1, 8.

⁴⁹ *Akşam*, 26 Ağustos 1937, s. 4.

⁵⁰ *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1937, s. 1, 3.

⁵¹ *Cumhuriyet*, 17 Ağustos 1937, s. 1.

⁵² *Ulus*, 17 Ağustos 1937, s. 1.

⁵³ *Akşam*, 17 Ağustos 1937, s. 1.

⁵⁴ *Cumhuriyet*, 20 Ağustos 1937, s. 1.

⁵⁵ *Akşam*, 19 Ağustos 1937, s. 1.

önemlidir. Yunus Nadi bu yazısında, yaşanmakta olan İspanya iç savaşıyla ilgili sorunu büyük bir soğukkanlılıkla değerlendirdiklerini, ancak Türk karasularında İspanyol gemisinin batırılması olayının Türkiye'yi çok rahatsız ettiğini açıklamıştı.⁵⁶

İspanya iç savaşı nedeniyle 1937 yılında, Akdeniz'de kimliği bilinmeyen denizaltılarca, ticaret gemilerine saldırılar düzenlenmiş ve birçoğu da batırılmıştı. Bozcaada açıklarında Cumhuriyetçi hükümete ait gemilerin batırıldığı günlerde, Akdeniz'de gemi batırma olayları yaygın olarak yaşanmıştı. 7 Ağustos ile 6 Eylül 1937 tarihleri arasında Akdeniz'de toplam on gemi kimliği belirsiz denizaltı veya gemilerin saldırısına uğramıştı. Uluslar arası gemi taşımacılığının zarar görmesi ve sigorta ücretlerinin artması sonrasında, İngiliz hükümetinin girişimiyle Eylül 1937'de bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşmayı İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği, Yugoslavya, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Mısır ile birlikte Türkiye de imzalamıştı.⁵⁷

Basında, bu anlaşmanın İspanya iç savaşını nasıl etkileyeceği ile ilgili çeşitli yorumlar yer almıştı. Burhan Belge 16 Eylül 1937'deki köşe yazısında, anlaşmayı, İspanya iç savaşını lokalize etmek için atılan ilk etkili adım olarak gördüğünü açıklamıştı.⁵⁸ Falih Rıfki Atay ise, 18 Eylül'deki köşe yazısında, anlaşma sonucu Akdeniz'de doğal ortamın sağlanmasıyla, İspanya'daki karışıklığın son bulmasını beklemediğini yazmıştı.⁵⁹

1936-1937 Yıllarında İç Savaştaki Taraflara Karşı Türkiye'nin Tutumu

1936 ve 1937 yıllarında, özellikle iç savaşın başladığı Eylül ayını takip eden Ekim 1936'da, İspanya'daki Türk diplomatların iç savaştaki taraflar hakkındaki detaylı bilgileri ve değerlendirmeleri Dışişleri Bakanlığına gönderdiği, bunların daha sonra Başbakanlığa iletildiği görülmektedir.

Madrid elçiliği 9 Ekim 1936'da gönderdiği yazıda, muhtar Bask hükümetinin teşkili hakkında bilgiler vermişti. Bu bilgilere göre, "*Hükümet*" (Cumhuriyetçi hükümet) Bask vilayetlerinde muhtar bir idarenin oluşturulmasını kabul etmişti. Muhtarlığın onayı sonrasında, kuşatma altındaki Bilbao'da seçimler yapılmış ve yeni hükümet oluşturulmuştu.

Yazıda, dine bağlılığıyla bilinen Bask bölgesinin, "*Hükümet*" tarafında yer almasının nedeni, Katolikliğe fazlaca bağlılık konusunda "*Asilerle*" (Milliyetçilerle) birleşmekle birlikte, "*Asilerin*", İspanya'nın birliğini sağlamak için her türlü muhtarlık taleplerini ezmesi olarak açıklandı. Yazıda ayrıca, Bask

⁵⁶ Yunus Nadi, "Türk Kara Sularında Görülen Denizaltı Gemisi," *Cumhuriyet*, 23 Ağustos 1937, s. 1, 3.

⁵⁷ Henry Buckley, *The Life and Death of the Spanish Republic*, I. B. Tauris, London, 2013, s. 330, 331.

⁵⁸ Burhan Belge, "Konferansın Ehemiyeti", *Ulus*, 16 Eylül 1937, s. 2.

⁵⁹ Falih Rıfki Atay "Kamutay Toplantısı", *Ulus*, 18 Eylül 1937, s. 1, 5.

muhtariyetinin yerleşmeye vakit bulamadan bastırılacağı, ondan sonra ise sıranın Katalonya'ya gelmesinin şüphesiz olacağı değerlendirilmesinde bulunuldu.⁶⁰

Dışişleri Bakanlığı 12 Ekim 1936'da Başbakanlığa gönderdiği bir yazıyla, iç savaş sırasında Katalonya'daki Cumhuriyetçilerin durumu hakkında bilgiler içeren, Barselona Başkonsolosluğundan alınan raporu iletti. Başkonsolos bu raporunda, Barselona'ya geldikten sonra, "Hükümetin" (Cumhuriyetçi hükümetin) "Asilere" (Milliyetçilere) karşı galip gelememesinin nedenini anlamaya çalıştığını, başlangıçta başarısızlığın, "Hükümetçilerin" hareketinde sosyal temel bulunmaması ve malzeme eksikliğinden kaynaklandığını düşündüğünü, ancak bunların doğru olmadığını yerinde yaptığı incelemelerle gördüğünü açıkladı.

Bir milyon nüfuslu Barselona bir endüstri merkezi ve işçi şehriydi. İşçi, "Asilerin" doğal düşmanıydı ve "Hükümetin" savunması işçiye dayanmaktaydı. Yani sosyal temel bulunmaktaydı. Malzeme eksikliği de çekilmemekteydi. Mevcut fabrikalar, küçük değişikliklerle pek çok malzeme üretebilecek durumdaydı. Başkonsolos, bu tespitlerinin sonucunda, başarısızlığın asıl sebebinin kumanda da birlik sağlanamaması olarak gördüğünü belirtti.

Mevcut hükümet istifa etmiş, işçi, köylü, küçük burjuvazi ve laik cumhuriyetçi sol partilerce kurulan yeni hükümet, "Kumanda birliği ve disiplin" parolasını benimsemişti. Bu partilerin katılımıyla hükümet oluşturulmasının amacı, isyanın başlangıcında her biri ayrı partilerde oluşturulan milislerin, "Mecburi Milislik" adı altında tek bir kumanda altında toplanabilmesiydi. Ancak raporda, her partinin programı, kabul edeceği ve etmeyeceği şeyler dikkate alındığında, kumanda birliğinin ve disiplinin sağlanmasının güçleşeceği, belki de imkânsız olacağı belirtilmişti.

Raporda, ancak bir parti diğerlerine üstünlük sağlarsa veya kuvvetli bir şahsiyet çıkıp disiplini kurarsa başarı sağlanabileceği tespiti yapıldı. Bu tespiti doğrulayan bir gözlem olarak, Barselona'nın, pek çoğu silahlı olan askerlik çağındaki gençlerle dolu olduğu, bunların etkili bir kişinin liderliğinde, cephede başarıyı kesin olarak sağlayacağı açıklandı.⁶¹

Dışişleri Bakanlığı 27 Ekim 1936'da Başbakanlığa, İspanya iç savaşıyla ilgili bir bilgi yazısı göndermişti. Dışişleri Bakanlığı birkaç gün sonra gönderdiği ek bir yazıyla da, Barselona Başkonsolosluğundan alınan yazı hakkında bilgi verdi. Bu bilgide, Madrid'deki hükümetinin değişmesinin beklendiği, Anarşistlerin de katılımıyla kurulacak yeni hükümetin, mücadeleyi takviye edeceği yönünde bir değerlendirme yer aldı.⁶²

⁶⁰ BCA, Fon Kodu:30.10, Kutu No:236, Dosya No:593, Sıra No:16.

⁶¹ BCA, FK:30.10, K:236, D:593, Sıra No:14.

⁶² BCA, FK:30.10, K:236, D:593, Sıra No:19.

Barselona Başkonsolosu 30 Ekim 1936'da Dışişleri Bakanlığına gönderdiği başka bir yazısında, Cumhurbaşkanı Manuel Azana tarafından ayrı olarak kabul edildiğini, Azana'nın Atatürk hakkında fevkalade takdir duyguları beslediğini ve bunları samimi olarak söylediğini belirtmişti. Manuel Azana görüşmede İspanya'dan bahsederken, başlangıçta müsamahakâr hareket ettiklerini, ancak bunun kötü sonuçlarını yeni yaşamaya başladıklarını anlatmıştı. Barselona Başkonsolosu, Azana'nın yaşananlardan dolayı rahat olmadığı yönündeki değerlendirmesini de yazısında açıklamıştı.⁶³

Cumhuriyetçi hükümetin iç savaş nedeniyle 6 Kasım 1936'da Madrid'den Valencia'ya taşınmasından⁶⁴ sonra, Parlatentonun açılış törenine, açılışta başbakan ile savunma bakanının konuşmasına ilişkin olarak, Madrid elçiliğinin 5 Aralık 1936'da gönderdiği bilgi de Başbakanlığa sunulmuştu.⁶⁵

Dışişleri Bakanlığı 4 Şubat 1937'de Başbakanlığa gönderdiği başka bir yazıyla da, Barselona Başkonsolosluğundan alınan rapor doğrultusunda, İspanya'da oluşturulmasına çalışılan rejim hakkında bilgi vermişti. Barselona Başkonsolosluğundan 25 Ocak 1937'de gönderilmiş olan bu raporda, devlete verilmek istenen şekilde dair iki cephenin oluşmaya başladığıyla ilgili detaylı bilgiler bulunmaktaydı.

Birinci cephe liberal ve demokratik bir cumhuriyet tesisine, ikinci cephe ise sosyalist, hatta komünist bir idare teşkiline yönelikti. Birinci cepheye değer kazandıranlar, solcu cumhuriyetçiler, sosyalistler ve komünistlerdi. İkinci cephenin taraftarı olanlar ise, "*Trotakist Tandanalı Partisi*" ile Anarşistlerdi. Trotakist Tandanalı Partisi, mensupları itibarıyla ufak bir teşekkül olduğundan, uygun bir fırsat olduğunda ortadan kaldırılacağına benzemekteydi. Anarşistleri elimine etme konusu ise pek kolay görülmemekteydi. Çünkü anarşistler gerek parti, gerek sendika itibarıyla çok kuvvetliydi ve Katalonya'da hâkim durumdaydı.⁶⁶

Türkiye'nin bu dönemde, iç savaşta taraflara karşı resmi tutumunu resmi yazışmalarında görmek mümkündür. Yukarıda açıklanmış olan Madrid elçiliğinden 9 Ekim 1936'da gönderilen raporda, Cumhuriyetçiler için "*hükümet*" tanımlaması yapılırken, Milliyetçiler için "*asiler*" tanımlaması yapılmıştı. Bu raporda, eğer askeri durumda bir değişiklik olmazsa, Milliyetçilerin başarılı olacağı belirtilmişti. Askeri durumda değişikliğin gerçekleşmeyeceği ise, "*Bunu ümit ettirecek ortada maalesef hiç bir şey yoktur.*" ifadesiyle açıklanmıştı.⁶⁷ Barselona Başkonsolosluğundan gelen ve 12 Ekim 1936'da Başbakanlığa iletilen raporda

⁶³ Şimşir, *age.*, s. 29, 30.

⁶⁴ Casanova, *age.*, s. X.

⁶⁵ BCA, FK:30.10, K:236, D:593, Sıra No:28.

⁶⁶ BCA, FK:30.10, K:236, D:593, Sıra No:34.

⁶⁷ BCA, FK:30.10, K:236, D:593, S:16.

da benzer bir şekilde, Cumhuriyetçiler için “*hükümet*” tanımlaması yapılırken, Milliyetçiler için “*asiler*” tanımlaması yapılmıştı.⁶⁸

Türkiye’nin, resmi yazılarına yansıyan resmi tutumuna ilişkin başka bir belge de 1937 yılının Kasım ayına aittir. Bu belgede, İngiltere’den satın alınan uçakları taşıyacak gemilerin İspanya sularından geçişinde, Franco kuvvetleri tarafından muayene ve teftişe tutulmaları gibi istenmeyen durumların önlenmesi için, Londra Büyükelçiliği tarafından, İngiltere nezdinde girişimde bulunulduğu bilgisi bulunmaktadır.⁶⁹ Bu belgeden anlaşılmaktadır ki, tanınmayan Milliyetçi Franco hükümetinin Türkiye’ye ait uçakları kontrol etmesi istenmemiş, bunun için tedbir alınmıştır.

Bu dönemde cumhurbaşkanları resmi günlerde karşılıklı olarak kutlamalarda bulunmuş, bu kutlamalar basında yer almıştı. İspanya milli bayramı nedeniyle 20 Nisan 1937’de, Atatürk ile İspanya Cumhurbaşkanı Manuel Azana arasında karşılıklı telgraflar gönderilmişti.⁷⁰ Aynı yıl 29 Ekim’de, Cumhuriyetin ilan yıldönümü dolayısıyla Manuel Azana Atatürk’ü kutlamış, Atatürk de teşekkür cevabı göndermişti.⁷¹

Türkiye bu dönemde, yukarıda açıklanmış olan raporlarda belirtildiği gibi, durum Cumhuriyetçilerin aleyhine olmasına rağmen, yasal İspanya hükümeti olarak Cumhuriyetçi hükümeti tanımıştır. İngiliz resmi kaynaklarında, anayasal İspanya hükümet temsilcisinin, 1936 yılında Türkiye’deki görevine devam ettiği belirtilmişti.⁷²

Türkiye 1936-1937 yıllarında, karışmazlık prensibini oluşturan İngiltere ve Fransa’nın, bu prensibini benimseyip, Karışmazlık Komitesinin kararlarını uyguladığı gibi, İngiltere ve Fransa’nın tanıdığı Cumhuriyetçi hükümeti de resmi olarak tanımıştır. Türkiye, İspanya iç savaşının etkisini ilk kez Ağustos 1937’de Çanakkale’de iki geminin batırılmasıyla yaşamıştı. İç savaşın bu sınırlı etkisine rağmen Türkiye’nin bu dönemde, İngiltere ve Fransa’nın İspanya politikasıyla paralellik kurmak istediği anlaşılmaktadır.

İspanya İç Savaşı’nın 1938’de Türkiye’ye Doğrudan Etkileri

1938 yılının ilk yarısında, Türkiye ile Cumhuriyetçi hükümet arasında bazı sorunlar yaşandı. Madrid’de Türkiye’ye sığınan İspanyol mültecilerden ve ekonomik konulardan kaynaklanan bu sorunlar, Cumhuriyetçi hükümet tarafından yaratılmıştı. Yaşanan diğer bir sorun da, Türkiye’nin adının

⁶⁸ BCA, FK:30.10, K:236, D:593, S:14.

⁶⁹ BCA, Fon Kodu:30.10, Kutu No:59, Dosya No:399, Sıra No:6.

⁷⁰ *Ulus*, 21 Nisan 1937, s. 1.

⁷¹ *AT*, Basın Genel Direktörlüğü, Sayı: 48, Ankara, 1-30 Kasım 1937, s. 110.

⁷² *British Documents of Foreign Affairs Part: II, Series:B, Volume:34, age.*, s. 155.

kullanılarak İspanya'ya uçak kaçakçılığı girişiminde bulunulmasıydı. Bunlar içinde özellikle, Cumhuriyetçi hükümetin Türkiye'ye sığınan Milliyetçi mültecilere müdahalede bulunması, iki ülke arasında ciddi sorunlara neden olmuştu.

Madrid'deki Türk Elçiliğine Sığınan Milliyetçi İspanyol Mültecilere Yapılan Müdahale

“*Cumhuriyet*” gazetesi 8 Şubat 1938'de “*Madrid Elçiliğimize Tecavüz Haberleri*” başlıklı haberinde, Madrid'deki Türk elçiliğine sonradan katılmış olan bir binaya, hükümet polisi tarafından girilerek, burada bulunan İspanyol mültecilerin götürülmesi ve sonrasında yaşanan gelişmeler hakkında bilgiler verdi: Türkiye, mülteci İspanyollara yapılan bu müdahale nedeniyle Cumhuriyetçi hükümeti protesto etti. Bu gelişme üzerine, Cumhuriyetçi hükümet tarafından olay hakkında inceleme başlatıldı ve Türkiye ile Cumhuriyetçi hükümet arasında görüşmeler yapıldı. Anadolu Ajansı konuyla ilgili olarak, Roma radyosunun 7 Şubat tarihli yayınında iddia ettiği, Madrid'deki Türk elçisinin ve elçilik heyetinin hakarete uğradıkları yönündeki haberin bir yanlış anlamadan kaynaklandığını, elçiye ve elçilik heyetine tecavüz yapıldığı haberinin tamamıyla yanlış olduğunu duyurdu.⁷³

Berlin radyosu bu konuyla ilgili olarak, 16 Şubat 1938'de benzer bir haber yapmıştı. Haberde, Madrid'den bildirildiğine göre, Türk elçiliğine iltica eden 120 kadar İspanyol kadın ve çocuğun, “*İspanyol komünistleri*” tarafından elçilikten zorla çıkarıldığı, bu kişilere ne olduğu hakkında hiçbir haber alınmadığı açıklandı. Berlin radyosunun bu haberini, 17 Şubat'ta “*Madrid Elçiliğimize Tecavüz mü Edildi?*” başlığıyla duyuran “*Cumhuriyet*” gazetesi, Berlin radyosunun geç saatte verdiği bu haberi, hiçbir yerden inceleme imkânı olmadığı için, ihtiyatlı olarak değerlendirmek gerektiğini yazdı.⁷⁴

Daha sonraki günlerin basını incelendiğinde, Milliyetçi İspanyol mültecilere yapılan müdahale ile ilgili başka bir bilgi ya da yorumun bulunmadığı görülmüştür. Madrid'deki Türk elçiliğine yapılan bu müdahale hakkında basında bir bilgi olmadığı gibi, herhangi bir eserde de bu konu hakkında bilgi bulunmamaktadır. Türk Elçiliğine sonradan katılan binadan Milliyetçi İspanyol mültecilerin alınıp götürülmesi, bu sırada Türk elçisinin kötü muameleye maruz kaldığı iddiası ve bu konuda Türkiye'nin tepkisi, “*Türkiye'nin Resmi İspanya Politikasını Değiştirme Girişimi*” başlığı altında aşağıda ele alınmıştır.

İspanya iç savaşı üzerine yapılan bir çalışmada, Kasım 1936'da kadın ve çocuk dâhil 11.000 kişinin Batı ve Latin Amerika elçiliklerine sığındığı, bu sığınmacılardan 7.000 kişinin hayatının kurtarıldığı, Finlandiya, Peru ve

⁷³ *Cumhuriyet*, 8 Şubat 1938, s. 1.

⁷⁴ *Cumhuriyet*, 17 Şubat 1938, s. 1.

Türkiye'ye sığınanların ise, Cumhuriyetçiler tarafından şiddete maruz kaldığı bilgisi bulunmaktadır.⁷⁵ Yapılan bu çalışmada ise, Türkiye'ye sığınan mültecilerin 1936'da değil, yukarıda açıklandığı gibi, 1938 yılında kötü muameleye maruz kaldıkları anlaşılmaktadır.

Madrid'deki Türk elçiliğinden alınan ve Başbakanlığa 31 Aralık 1936'da gönderilen yazıdan, 1936 yılında iddia edildiği gibi bir eylemin gerçekleşmediği anlaşılmaktadır. Madrid'de, Finlandiya elçiliği adına işgal edilen ve mültecilere tahsis edilen bir binadan, Milislerce 360 kadar siyasi mültecinin alınıp götürüldüğü bilgisi, 5 Aralık 1936 tarihli Madrid elçiliğinin yazısında ifade edilmişti. Bu yazıda, diğer elçiliklerin de benzer bir eylemle karşılaşmalarının engellenmesi amacıyla, elçiler heyetinin bir toplantı yaptığı ve Finlandiya elçiliğine yapılan taarruz nedeniyle İspanya Dışişleri Bakanlığına protestoda bulunmaya karar verildiği belirtilmişti.⁷⁶

Türk elçiliğine sonradan katılan bu binadan Milliyetçi İspanyol sığınmacıların götürülmesi olayına karşı gösterilen tepkilerden bir tanesi de, Cumhuriyetçi hükümet ile yaşanan ekonomik sorunlara, Türkiye'nin tek taraflı olarak çözüm getirmesi olmuştur. Türk ihracatçılarının paralarının ödenmemesi, ayrıca Türkiye'den ihraç edilen yumurtalara Cumhuriyetçi hükümetçe el konulması, o dönemde, iç savaş nedeniyle Türkiye'nin karşılaştığı ekonomik sorunlardı.

Türkiye, İspanya'da ikinci Cumhuriyetin ilan yıldönümüne denk gelen bir günde, yani 14 Nisan 1938'de, İspanya'daki iç savaş nedeniyle, İspanya'ya ihraç edilen ve parası alınamayan ürünlerin bedelinin, İspanyol ihracatçılarının Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasında bloke edilen alacaklarından karşılanmasına karar verdi. Bu kararla, Türk alacaklarının yanı sıra, İspanya hükümeti tarafından el konulan yumurtaların bedelinin de, Merkez Bankasında bloke edilen İspanyol alacaklarından ödenmesi sağlandı.⁷⁷

Türkiye'nin Adının Kullanılarak İspanya'ya Yapılan Uçak Kaçakçılığı Girişimi

Türkiye'nin bu dönemde, İspanya iç savaşı nedeniyle karşılaştığı diğer bir sorun da, uluslar arası bir kaçakçılık şebekesinin, İspanya'daki taraflara satmak üzere, Türkiye'nin adını kullanarak uçak sipariş etmesiydi.⁷⁸ Ekrem Hamdi adındaki bir Türk vatandaşı, 2-3 Temmuz 1937 tarihlerinde Milli Savunma Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı yetkililerinin imzalarını ve resmi evraklarını taklit

⁷⁵ Stanley G. Payne, *The Spanish Civil War*, Cambridge University Press, New York, 2012, s. 109.

⁷⁶ BCA, FK:30.10, K:236, D:593, S:28.

⁷⁷ *Ulus*, 15 Nisan 1938, s. 3.

⁷⁸ Gültekin K. Birlik, *Milli Mücadeleden Cumhurbaşkanlığına Kadar Celal Bayar (1919-1950) (Basılmamış Doktora Tezi)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2011, s. 105-118.

ederek, Kanada'daki bir fabrikaya Türkiye adına uçak siparişinde bulundu. Fabrika, bu siparişi doğrulamak için Dışişleri Bakanlığına 17 Ağustos 1937'de bir yazı gönderdi. Ancak Dışişleri Bakanlığındaki bir memur bu yazıyı işleme almayıp Ekrem Hamdi'ye teslim etti. Ekrem Hamdi de 18 Ağustos'ta siparişi doğrulayan telgrafi fabrikaya gönderdi.⁷⁹ Bu yazışmaların, Çanakkale Boğazı önünde iki Cumhuriyetçi İspanyol gemisinin batırıldığı günlere denk gelmiş olması ilginç bir tesadüftü.

Milliyetçi Franco hükümetinin Türkiye ajanı, 1938 yılının Haziran ayı başında Dışişleri Bakanlığına başvurarak, Amerika'dan hareket eden çok sayıdaki uçağın Türkiye'ye ait olup olmadığı hakkında bilgi talep etti.⁸⁰ Franco hükümetinin Türkiye ajanı olan Julio Palencia⁸¹, hükümetinden aldığı talimat üzerine, satın alınan uçakların sayısını, uçakları Erkap limanına nakleden gemilerin isimlerini ve uçakların gerçekte kimlere ait olduğunu Türk hükümetine bildirdi. Julio Palencia, bu meselede, Ankara'daki resmi çevrelerde dostane bir şekilde karşılandığını ve iyi bir çalışma ortamı bulduğunu da açıklamıştı.⁸²

Washington'daki Türk Büyükelçiliğinden 11 Haziran 1938'de alınan telgrafta da, uçaklarla ilgili aynı sorun dile getirilmişti. Bu olayın bir kaçakçılık olduğu izleniminin oluşmasıyla, uçaklar 13 Haziran'da Milli Savunma Bakanlığına soruldu. 14 Haziran'da alınan cevaptan, uçakların Türkiye'ye ait olmadığı öğrenildi. Türkiye bu gelişme üzerine, Washington Büyükelçiliğinden konu ile ilgili gerekli belgeleri istedi.⁸³

Türkiye, olayın anlaşılması üzerine kaçakçılık girişimiyle ilgili olarak Anadolu Ajansına bir açıklama yayınlattı. Bu açıklamayla, Türkiye'nin o güne kadar bütün uçak siparişlerini yalnızca Washington'daki Büyükelçilik aracılığıyla yaptığı, bunun dışında, hiçbir özel teşekkülün veya kişinin, Türkiye adına hareket etmeye yetkisinin olmadığı, bunun aksini göstermek isteyen iddiaların ise bir sahtekârlık olduğu duyuruldu.⁸⁴

Türkiye, yukarıda açıklandığı gibi, 1 Eylül 1936'dan geçerli olmak üzere, İspanya'daki iç savaşta taraflara silah gönderilmesini yasaklayan bir karar almıştı. Bu yasak kararı uçakları da kapsamaktaydı.⁸⁵ Bu nedenle, Washington Büyükelçiliğinden gelen belgeler, 22 Haziran 1938'de mahkemeye sevk edildi.

⁷⁹ *Ulus*, 11 Ocak 1939, s. 1, 8; *AT*, Basın Genel Direktörlüğü, Sayı: 62, Ankara, 1-31 Şubat 1939, s. 19, 20.

⁸⁰ *Akşam*, 11 Ocak 1939, s. 1, 10.

⁸¹ "Julio Palencia, 1939'a kadar Türkiye'de özel bir misyonla görev yapmıştı." Lezcano, *agb*, s. 2610.

⁸² *Cumhuriyet*, 9 Ocak 1939, s. 1, 9.

⁸³ *Akşam*, 11 Ocak 1939, s. 1, 10.

⁸⁴ *Ulus*, 17 Haziran 1938, s. 1.

⁸⁵ BCA, FK:30.18, K:68, D:73, S:2.

Mahkemece, Dışişleri Bakanlığındaki sorumlu memur tutuklandı. Ancak Ekrem Hamdi yurt dışına kaçmıştı.⁸⁶

Uçakların İspanya'ya teslim edilip edilmediği konusunda bazı çelişkili söylentiler basında birlikte yer almıştı. “*Akşam*” gazetesinde yer alan bir habere göre, Ekrem Hamdi ve arkadaşları, paraları ödenen uçakları vapura yüklemiş ve Kadiks limanına çıkarmışlardı. Rivayete göre, iki parti uçak teslim edilmiş, üçüncü parti de Marsilya’da teslim edilecekti. Ancak Ekrem Hamdi Paris’te bulunduğundan, fabrika sorumlusu uçakları İstanbul’a getirmiş ve böylece olay ortaya çıkmıştı.⁸⁷ Bununla birlikte “*Akşam*” gazetesi daha sonra, uçakların İstanbul’a getirilmediğinin anlaşıldığını yazmıştı.⁸⁸

Yunus Nadi konuyla ilgili köşe yazısında, uçakların Kanada’dan çıkıp gidecekleri yere ulaşip ulaşmadığıyla ilgili bir bilginin hükümet yetkililerince açıklanmadığını dile getirdi. Nadi, büyük bir olasılıkla, vaktinde alınan tedbirlerle uçakların gidecekleri yere varışının engellendiğini, Türkiye’nin adının kullanılarak yapılan bir sahtekârlığın başarısız olmasını, Türk kamuoyunun memnuniyetle karşılayacağını yazdı.⁸⁹

Yunus Nadi’nin belirttiği gibi, hükümet yetkililerinin, uçakların teslim edilip edilmediğiyle ilgili bir açıklaması olmamıştı. Basındaki çelişik bilgilerden de bir sonuca varmak mümkün değildir. Bu durumda, Franco hükümetinin Türkiye Ajanı Julio Palencia’nın, uçakların Erkap limanına nakledildiğini açıklaması, en güvenilir bilgiyi oluşturmaktadır. Bu bilgidен yola çıkılarak, uçakların fabrikadan alınıp, gemilerle teslim edilecek limana kadar getirildiği sonucuna varmak mümkündür.

“*Akşam*” gazetesi Ekrem Hamdi’nin, Franco hükümeti için Kanada’dan Türkiye adına 40 bombardıman uçağı satın aldığını yazmıştı.⁹⁰ “*Akşam*” daha sonra Ekrem Hamdi’nin, Franco hükümetinin yanı sıra, Cumhuriyetçi hükümete de uçak sattığı bilgisini vermişti.⁹¹ “*Cumhuriyet*” gazetesi ise, Ekrem Hamdi’nin, Amerika’dan Türkiye adına uçak satın alarak, Cumhuriyetçi hükümete satma girişiminde bulunduğunu yazmıştı.⁹²

Basındaki bu yazılar üzerine, Julio Palencia, basında yanlış yazılmakla birlikte, 40 kadar bombardıman uçağının Cumhuriyetçi hükümete satılmak

⁸⁶ *Akşam*, 11 Ocak 1939, s. 1, 10.

⁸⁷ *Akşam*, 9 Ocak 1939, s. 1, 10.

⁸⁸ *Akşam*, 10 Ocak 1939, s. 1, 13.

⁸⁹ Yunus Nadi, “Silah Kaçakçılığı”, *Cumhuriyet*, 13 Ocak 1939, s. 1.

⁹⁰ *Akşam*, 8 Ocak 1939, s. 1.

⁹¹ *Akşam*, 9 Ocak 1939, s. 1, 10.

⁹² *Cumhuriyet*, 8 Ocak 1939, s. 1.

üzere alındığını açıkladı.⁹³ Ayrıca, Türk hükümeti uçakların kendisine ait olmadığını bildirdikten sonra, Franco hükümetinin, uçakların Cumhuriyetçi hükümete teslimini engellemek için gerekli tedbirleri aldığını da belirtti.⁹⁴

Hükümet yetkililerince, uçakların İspanya’da hangi tarafa satılmak istendiğiyle ilgili bir bilgi verilmemişti. Basındaki bilgilerden net bir sonuca varılamasa da, Franco hükümetinin kaçakçılığı engelleme girişimlerinden, uçakların büyük bir kısmının Cumhuriyetçi hükümete satılmak istendiği anlaşılmaktadır.

Basında, kaçakçılık girişimiyle ilgili çeşitli değerlendirmeler yer almıştı. Falih Rıfkı Atay köşe yazısında, sahtekârlığın haber alınır alınmaz konunun mahkemeye sevk edildiğini, Dışişleri Bakanlığındaki suç ortağının tutuklandığını, Ekrem Hamdi’nin de bulunduğu Fransa’dan istendiğini yazdı.⁹⁵ Yunus Nadi de köşe yazısında, adının kullanılarak uçak kaçakçılığının yapıldığını haber alır almaz, Türkiye’nin bir taraftan fabrikayı, Amerikan makamlarını ve Franco hükümetini bilgilendirdiğini, diğer taraftan uluslar arası kaçakçılık şebekesine alet olanları takibe başladığını belirtti. Uçak kaçakçılığı olayı ile Türkiye’nin hiçbir ilgisinin olmadığını vurguladı.⁹⁶

Falih Rıfkı Atay aynı köşe yazısında, İspanya’ya yapılan silah kaçakçılığının, uluslar arası maceraperestler için iki yıldır çok karlı bir ticaret haline geldiğine dikkat çekmişti.⁹⁷ Ahmet Ağaoğlu da köşe yazısında, “*rezalel*” olarak tanımladığı Ekrem Hamdi’nin yaptığı uçak kaçakçılığı girişiminin, ne büyütülmesi ne de küçültülmesi gereken bir olay olduğunu, bu tür rezaletlerin her yerde görülebileceğini yazdı. Ağaoğlu, İspanya iç savaşının devam ettiği birkaç senelik süre içinde, İngiltere, Fransa, Hollanda, İsveç ve Amerika da dâhil olmak üzere pek çok ülkede, bu tür rezaletlerin ortaya çıktığını hatırlattı.⁹⁸

Ahmet Ağaoğlu’nun yazısında belirttiği gibi, kaçakçılık olayları İngiltere’de de yaşanmıştı. Türkiye’de uçak kaçakçılığının anlaşıldığı Haziran 1938’de, bazı İngiliz gemilerinin İspanya sahillerinde batırılması üzerine Avam Kamerasında açıklama yapan İngiltere Başbakanı, silah kaçakçılığı konusu üzerinde durmuştu. İngiliz gemilerinin İspanya’da batırılmasını önlemek için İngiltere Başbakanının 14 Haziran 1938’deki açıklaması şu şekildeydi: “*Bu durum altında yegâne tavsiyemiz şudur: İngiliz gemileri her iki tarafa da silah ve cephane satmaktan vazgeçmelidir.*”⁹⁹

⁹³ *Cumhuriyet*, 9 Ocak 1939, s. 1, 9.

⁹⁴ *Akşam*, 10 Ocak 1939, s. 1, 13.

⁹⁵ Falih Rıfkı Atay, “Bir Sahtekarlık Etrafında Dedikodular”, *Ulus*, 12 Ocak 1939, s. 1.

⁹⁶ Nadi, “Silah Kaçakçılığı”, *agy.*, s. 1

⁹⁷ Atay, “Bir Sahtekarlık Etrafında Dedikodular”, *agy.*, s. 1.

⁹⁸ Ahmet Ağaoğlu, “Ekrem König Rezaleti”, *AT*, S: 62, 1-31 Şubat 1939, s. 67.

⁹⁹ *Cumhuriyet*, 15 Haziran 1938, s. 7.

1938-1939 Yıllarında İspanya İç Savaşı Karşısında Türkiye'nin Dış Politikası

Türkiye'nin Resmi İspanya Politikasını Değiştirme Girişimi

Madrid'deki Türk elçiliğine sonradan katılan bir binadan İspanyol mültecilerin alınıp götürülmesi ile bu olay sırasında Türk elçisinin kötü muameleye maruz kaldığı iddiası yukarıda açıklanmıştı. Türkiye bu olay üzerine Cumhuriyetçi hükümeti protesto etmişti. Türkiye'nin, bunun dışında gösterdiği tepkisinin ne olduğuyla ilgili bir bilgi Türk kaynaklarında bulunmamaktadır. Buna karşın, bu konuyla ilgili detaylı bilgiler İngiliz resmi kaynaklarında yer almaktadır.

Bu olay üzerine Türkiye'nin gösterdiği tepkinin büyüklüğü, İngiltere'nin Türkiye'deki elçisinin raporunda detaylı olarak açıklanmıştır. Bu rapordaki bilgilere göre, Şubat 1938'de siyasi sığınmacıların bulunduğu Türkiye'ye ait olan binaya Cumhuriyetçi hükümet görevlilerinin müdahalesi sonrasında Türkiye ile Cumhuriyetçi hükümet arasında sorunlar yaşanmıştı. Müdahale sırasında, Türk elçisi de kötü muameleye maruz kalmıştı. Ayrıca, bu olayın kamuoyunda duyulması üzerine, Türkiye'nin, olayın gerçekleştiğini kabul etmek zorunda kaldığı da belirtilmişti. Raporda, Türkiye'nin bu müdahaleye gösterdiği ilk tepkisinin, Franco hükümetine bir temsilci göndermek ve Cumhuriyetçi hükümet ile bütün bağlarını koparmak şeklinde olduğu açıklandı.¹⁰⁰ Bu yeni politika girişimi, Türkiye'nin o dönem uyguladığı dış politika tercihlerine ve İspanya iç savaşında benimsemiş olduğu politikaya tamamen aykırıydı.

İkinci Dünya Savaşı öncesinde Avrupa anti-revizyonist ve revizyonist olmak üzere iki cepheye ayrılırken, Türkiye, Almanya ve İtalya'nın önderlik ettiği revizyonist cephede yer almamıştı.¹⁰¹ Aksine, Türkiye 1938'de daha çok anti-revizyonist cepheye yönelmişti.¹⁰² Türkiye bu dönemde İngiltere ve Fransa ile iyi ilişkiler geliştirmekteydi.

Türkiye, İspanya iç savaşının başlangıcından itibaren, İngiltere ve Fransa'nın oluşturduğu “karışmazlık” politikasını benimsemişti. Almanya ve İtalya resmi olarak Franco hükümetini tanıırken, Türkiye, İngiltere ve Fransa'nın yaptığı gibi, resmi İspanyol hükümeti olarak Cumhuriyetçi hükümeti tanımıştı.

¹⁰⁰ *British Documents of Foreign Affairs Part: II, Series:B, Volume:35 Turkey*, January 1938-December 1939, Editör: Bülent Gökay, PreQest LLC, Bethesda, US, 2012, s. 106.

¹⁰¹ Abtülhat Akşın, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s. 166.

¹⁰² “Bu yöneliş ileriki günlerde hızlanmış ve Türkiye 19 Ekim 1939'da İngiltere ve Fransa ile imzaladığı karşılıklı yardım anlaşmasıyla, İkinci Dünya Savaşında anti-revizyonist cephede yerini almıştı.” Mehmet Gönübol, Cem Sar (ve diğerleri), *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1990)*, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1993, s. 119.

Türk elçiliğine sonradan katılan binaya yapılan müdahale sonrasında, Türkiye'nin İspanya'ya karşı benimsediğı resmi politikayı tamamen değıştirerek, Cumhuriyetçi hükümet ile ilişkilerini kesip, Franco hükümetiyle temas kurmak istemesi, Türkiye'nin, İngiltere ve Fransa ile paralel olan politikalarından büyük bir sapmayı ifade etmektedir. Türkiye'nin bu tepkisinin büyüklüğü, Türk elçisine ve elçiliğı katılan binaya yapılan müdahaleden ne kadar çok rahatsızlık duyduğunu da göstermektedir.

İngiltere'nin Türkiye'deki elçisinin bu raporunda, Fransa'nın, Türkiye'yi yeni politika girişiminden vazgeçirdiğı belirtilmiştir. Fransa hükümetine göre, Türkiye'nin bu yeni politika girişimi, Milliyetçilerin lehine bir davranış olarak görülebilir, Alman ve İtalyan hükümetlerinin desteklenmesi anlamına gelebilirdi. Bu olayda Türkiye'deki İngiltere elçisi de, Fransa elçisinin girişimlerini desteklemek için görevlendirildi. Sonuçta, Barselona'da yapılan görüşmede, Fransa'nın uyguladığı “*baskı sonrasında*” tatminkâr bir sonuca varıldı.¹⁰³

Rapordaki bilgilerden, Fransa ile İngiltere'nin girişimleri, ayrıca Fransa'nın baskısıyla, İspanya'ya karşı politika değışikliği girişiminden Türkiye'nin vazgeçtiğı anlaşılmaktadır. Aslında bu çözüm üç devletin de ortak çıkarına hizmet etmekteydi. İngiltere ve Fransa, Doğı Akdeniz'in güçlü devleti Türkiye'nin anti-revizyonist cephede yer almasını istemekteydi. Anti-revizyonist cephenin İspanya iç savaşındaki politikası Cumhuriyetçi hükümeti resmi olarak tanımaktı. Almanya ve İtalya'nın resmi olarak tanıdığı Franco hükümetini Türkiye'nin de tanınması, İngiltere ve Fransa'nın politikasına uygun düşmemekteydi. Bu yönüyle bakıldığında, Türkiye'nin resmi İspanya politikasını değıştirmemesi, İngiltere ve Fransa'nın çıkarına uygundu.

Diğer yandan Türkiye de, İngiltere ve Fransa ile iyi ilişkiler geliştirmek istemekteydi. Türkiye'nin o günlerde ana gündemini oluşturan Hatay meselesi (9 Eylül 1936-23 Haziran 1939) ile İspanya iç savaşı (17 Temmuz 1936-1 Nisan 1939) aynı döneme denk gelmişti. Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile iyi ilişkiler geliştirilmesi, Hatay meselesinin çözümüne de katkı sağlayacaktı. Hatay meselesi Fransa ile çözülecekti. Ancak bu konuda İngiltere'nin de desteğine ihtiyaç duyulmaktaydı. Dolayısıyla, Türkiye'nin İspanya politikasını değıştirmemesi Türkiye'nin de çıkarına uygundu.

Türkiye ile İngiltere'nin yakınlaşması 1936 yılında yapılan Montreux Konferansında iyice belirgin hale gelmişti. İngiltere Konferansta Türk görüşüne destek vermişti. İngiltere, Türkiye'nin Konferanstan memnun ayrılmaması durumunda, revizyonist gruba katılmasından endişe duymuştu. 1937 yılında Türkiye ile İngiltere ilişkileri gelişerek devam etmişti. Almanya'nın Türkiye

¹⁰³ *British Documents of Foreign Affairs Part: II, Series:B, Volume:35, age., s. 106.*

üzerinde artan iktisadi nüfuzu sonrasında, Türkiye ile İngiltere arasında 27 Mayıs 1938'de on milyon sterlin tutarında bir kredi anlaşması imzalanmıştı.¹⁰⁴

Fransa ile Suriye arasında 9 Eylül 1936'da manda idaresinin kaldırılması için bir anlaşma yapılmıştı. Bu anlaşma Hatay'ın statüsünü gündeme getirdi ve Türkiye ile Fransa arasında 1939 yılına kadar devam eden bir anlaşmazlık konusu yarattı.¹⁰⁵ Hatay'da bulunacak çözümün, Doğu Akdeniz'in güvenliği ve Avrupa dengesi üzerine etkisi olacaktı. Franco Ocak 1937'de, İtalya'nın yardımıyla Cumhuriyetçilere karşı önemli bir başarı sağlamıştı. Tarafsızlık politikasının etkinliği üzerine değerlendirmeler yapan İngiltere ve Fransa, özellikle Habeşistan olayında gücü açıkça belli olan Türkiye'nin dostluğuna önem vermeye başladı. Fransa'nın Ankara elçisi o dönemde, barış zamanında 150.000 kişi olan ancak savaş zamanında 800.000 kişiye ulaşan Türk ordusunun, kendi yanlarında yer alabileceği yönünde değerlendirmede bulunmuştu. Bu sırada Türkiye Fransa'ya, Hatay konusu çözümlendikten sonra, iki ülkenin özellikle Ortadoğu'da ve Akdeniz'de, güven ve iyi komşuluk içinde her alanda işbirliği yapacaklarına dair ortak bir açıklamada bulunmayı teklif etti.¹⁰⁶

Türkiye'nin teklif ettiği işbirliği Fransa'nın da çıkarına uygundu. O günlerde bazı Fransızlar, Hatay meselesinin dostluğu tehlikeye soktuğu, Türkiye ile işbirliğinin gerekli olduğu düşüncesine sahipti. Ankara'da büyükelçilik de yapmış olan, eski Fransız başbakanının sahibi olduğu Fransız "*Depeshe*" gazetesinde yayınlanan "*Fransa, Türkiye ve Şarki Akdeniz*" isimli makalede, Fransa'nın Türkiye ile anlaşmasından neler kazacağı konusu irdelenmişti. Makalede, İtalya, Almanya ve İngiltere'nin bölge politikaları ile Akdeniz'deki üsleri üzerinde durulduktan sonra, Fransa'nın, Doğu Akdeniz'de hiçbir dayanak noktasının olmadığı, Akdeniz'in doğusunda statükonun devamı için Türkiye'den destek almaları gerektiği sonucuna varılmıştı.¹⁰⁷

İngiltere'nin yardımıyla, Türkiye ile Fransa arasında 26 Ocak 1937'de bir prensip anlaşmasına varıldı. Bu anlaşmaya göre, Hatay ayrı bir anayasası olan, iç işlerinde tam bağımsız, Suriye ile gümrük birliği olan "*ayrı bir varlık*" olacaktı. Hatay'ın bütünlüğünü garanti altına alan diğer bir anlaşma da Türkiye ile Fransa arasında 29 Mayıs 1937'de imzalandı.¹⁰⁸

1937 Anlaşmalarına göre, 15 Nisan 1938'e kadar Hatay'da seçimlerin yapılması gerekiyordu. Bu anlaşmalara rağmen, Hatay'daki Fransız görevliler,

¹⁰⁴ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, *age.*, s. 118, 119.

¹⁰⁵ *age.*, s. 127.

¹⁰⁶ Serhat Ada, *Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 132, 133.

¹⁰⁷ Aktaran *Akşam*, 27 Ağustos 1937, s. 1, 4.

¹⁰⁸ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, *age.*, s. 129.

yapılacak seçimlerin kendi lehlerine sonuçlanması için, mezalim de dâhil olmak üzere çeşitli faaliyetlere başlamıştı.¹⁰⁹ Hatay'daki Fransız delegesi Roger Gatreau'nun, seçim faaliyetlerinde Türkler aleyhine açıkça çalışmaya başlamasına paralel olarak, Fransız memurlar da, Türklerin nüfus kayıtlarında zorluklar çıkarmakta, diğer unsurların kayıtlarını ise hemen yerine getirmekteydi. Aynı zamanda, Hatay dışından çok sayıda Ermeni, Alevi ve Arap getirilerek nüfusa kaydedilmişti. Fransızlar bu şekilde, Türkler dışındaki unsurları bir araya toplayarak seçimi kazanmak, bölgede Fransız hâkimiyetini sürdürmek gayreti içine girmişti.¹¹⁰

Türkiye bu yapılanlara karşı, Hatay'daki seçimlerde kendisinin desteklediği tarafın kazanması için bazı girişimlerde bulunmuştu.¹¹¹ Türkiye ayrıca, gerek seçimlerde çoğunluğu kazanmak, gerekse ileride kurulacak devlette görevlendirmek için, başta memurlar olmak üzere Türkiye'de yaşayan Hatay doğumluları, 1938 yılının başından itibaren Hatay'a göndermeye başlamıştı.¹¹²

Ocak 1938'de, Türkiye'nin itirazlarını gideren yeni bir “*seçim sistemi*” Milletler Cemiyetinde kabul edildi. Ancak, Ocak 1938'den sonra Türkiye ile Fransa arasında, Hatay'daki “*seçimlere nezâret edilmesi*”, bu bölgede emniyetin Türkiye ve Fransa tarafından birlikte sağlanması konularında sorunlar yaşandı.¹¹³ Türkiye ile Fransa arasında Ocak 1938 sonrasında Hatay konusunda yaşanan bu sorunlara, Şubat 1938'de Türkiye'nin İspanya'ya yönelik politika değişikliği sorunu da eklendi. Ancak İngiltere, özellikle Fransa'nın isteğiyle, Türkiye İspanya'ya karşı politika değişikliğinden vazgeçtikten sonra, Hatay konusunda Türkiye'nin lehine olan önemli gelişmeler yaşandı.

Almanya'nın 12 Mart 1938'de Avusturya'yı ilhaki sonrasında, Fransa'da Leon Blum başkanlığında 2. “*Halk Cephesi*” hükümeti kurulmuştu. İspanya'da Milliyetçilerin Barselona'ya doğru ilerleyişi sürerken, Cumhuriyetçi hükümetin başbakanı ve dışişleri bakanının yardım talebi, içinde bulunduğu ekonomik zorluklardan dolayı Fransa tarafından olumlu cevaplandırılmadı. Avusturya'nın

¹⁰⁹ “Fransızlar ayrıca, daha önce kendileriyle birlikte çalışmış olan Ermeni, Alevi ve Hıristiyanların da yer alacağı 800 kişilik birlik oluşturmak için girişimde bulunmuştu.” Adnan Sofuoğlu, Adil Dağıstan, *İşgalden Katılma Hatay*, Phoenix Yayınları, Ankara, 2008, s. 71, 72.

¹¹⁰ *age.*, s. 78.

¹¹¹ “Hatay işleri ile ilgilenen heyet tarafından, Hatay'daki seçimleri kazanmak için alınması gerekli olan tedbirleri içeren bir rapor 28 Temmuz 1937'de hükümete sunulmuştu. Raporda, Türkiye taraftarlarının desteklenmesi için: Hatay'da İş Bankası, hastane ve dispanserlerin açılması; seçimlerde etkili olacak olan Alevilerin kazanılması için Türkiye'ye giriş çıkışlarının kolaylaştırılması; lise seviyesinde bir okulun açılması, okul açılıncaya kadar 40 öğrencinin Türkiye'de okutulması; bütün bu faaliyetler için 64.410 liranın tahsis edilmesi teklif edilmişti.” *age.*, s. 72, 73.

¹¹² Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarınoy, Hüsamettin Yıldırım, *Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1939)*, ASAM Yayınları, Ankara, 2011, s. 91.

¹¹³ Mehmet Gönübol, Cem Sar, *age.*, s. 131.

ilhakı ve İspanya'daki gibi gelişmeler sonrasında, Fransa, Doğu Akdeniz'de ve Ortadoğu'da güçlü bir Türkiye'ye her zamankinden daha çok ihtiyaç duydu.¹¹⁴

Uluslar arasındaki bu gelişmeleri yakından takip eden Türkiye, 10 Mart 1938'de Fransa'ya sunduğu memorandum ile Hatay sorununu istediği şekilde çözmek için önemli bir adım attı. Türkiye bu adımla, Fransa'nın beklediği güvencelerin, ancak Hatay ile ilgili taleplerinin karşılanması durumunda sağlanacağını açıkça ortaya koydu.¹¹⁵

Türkiye'nin 10 Mart memorandumunu Numan Menemencioğlu ile Fransız meslektaşı De Tesson arasında görüşüldü. Türkiye ve Fransa, Hatay'da yapılacak "seçimlerde" Türk tarafının, %55'e karşılık gelen, Mecliste 22 sandalye kazanması için yapacağı çalışmaların, manda yönetimi tarafından engellenmemesi konusunda anlaşta. Türkiye'nin memorandumunu üzerine Mart 1938'de yapılan bu "Centilmenlik Anlaşmasıyla", daha sonra çıkacak bazı zorluklara rağmen, "Hatay seçimlerinin sonucu önceden belirlemiş" oldu. Mart 1938 Anlaşması, Hatay'da daha seçim yapılmadan, Türkiye'ye Mecliste çoğunluk garantisi veren, bir nevi "çözümünden önce çözüm" belgesiydi.¹¹⁶

Varılan uzlaşa sonrasında Türkiye lehine önemli adımlar atıldı. Hatay'daki Fransız delegesi Roger Garreau, Fransa tarafından 4 Haziran 1938'de görevinden azledildi.¹¹⁷ Fransız valinin görevinden çekilmesi sonrasında, Fransa tarafından 6 Haziran 1938'de Abdurrahman Melek vali olarak Hatay'a atandı.¹¹⁸

Türkiye'nin Şubat 1938'de, resmi İspanya politikasını değiştirmemesi sonrasında, Fransa'nın Mart 1938'de Hatay konusunda Türkiye'nin isteklerini büyük oranda karşıladığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, yaklaşan savaş tehlikesi de Fransa'nın Hatay konusundaki politikasının yumuşamasında etkili olmuştur.

Hatay'daki seçimlere nezaret edilmesi ile bu bölgede emniyetin Türkiye ve Fransa tarafından birlikte sağlanması meselelerinin çözümü için Haziran 1938'in ilk günlerinden itibaren Paris'te ve Hatay'da ikili görüşmeler başlatıldı. Avrupa'da ilişkilerin gerginleşmesi ve savaş tehlikesinin yaklaşması üzerine, Ortadoğu'nun en güçlü devletiyle ilişkilerini düzeltmek isteyen Fransa, Türkiye'nin Hatay ile ilgili isteklerine hak vermek zorunda kaldı. 23 Haziran

¹¹⁴ Ada, *age.*, s. 157, 158.

¹¹⁵ *age.*, s. 158.

¹¹⁶ *age.*, s. 159, 160.

¹¹⁷ Adnan Sofuoğlu, Adil Dağıstan, *age.*, s. 84.

¹¹⁸ Tayfur Sökmen, *Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*, Yeni Gün Haber Ajansı, Künyesiz, 1999, s. 148.

1939'da Ankara'da Fransa ile imzalanan anlaşmayla Hatay meselesi Türkiye açısından tamamen çözüldü.¹¹⁹

1938'de İç Savaşta Taraflara Karşı Türkiye'nin Tutumu

Türk elçiliğine katılan bir binadan Milliyetçi İspanyol sığınmacıların götürülmesinin ve Türk elçisine kötü muamele yapılmasının sonuçları, Türkiye'nin etkili bir üye olduğu Balkan Antantının Şubat 1938 sonunda yapılan toplantısında görüldü. Türkiye'nin yanı sıra, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya'nın üye olduğu Balkan Antantında, İspanya ile ilişkiler konusu görüşüldü ve ortak bir karar alındı.

Balkan Antantı Daimi Konseyi, 25-27 Şubat 1938 tarihleri arasında Ankara'da yaptığı toplantıda, İspanya iç savaşında uygulamakta oldukları, “*karışmazlık politikasına*” devam etmeye karar verdi. Ancak bu toplantıda, Balkan Antantı üye devletlerine yeni bir imkân sunularak, üye devletlerin, Milliyetçi Franco hükümetiyle temas sağlaması ve ekonomik çıkarlarını koruması amacıyla, delege gönderip alabilmesi kararı da alındı.¹²⁰

Balkan Antantının bu kararından önce, İngiliz hükümeti Kasım 1937'de Milliyetçi Franco hükümetini “*de facto*” olarak tanımış ve karşılıklı olarak diplomatik temsilciler gönderilmişti.¹²¹ Bu nedenle, Türkiye ile birlikte diğer Balkan Antantı devletlerinin Franco hükümetiyle karşılıklı delege göndermesinin, İngiltere ve Fransa ile bir sorun yaratmadığı anlaşılmaktadır.

Balkan Antantı Daimi Konseyinin Ankara'daki toplantısında alınan bu karardan yaklaşık bir ay sonra, 23 Mart 1938'de Franco hükümetinin temsilcisi Ankara'ya geldi.¹²² Franco hükümetinin Romanya ajanının Ankara'daki bu gayri resmi temasında, iktisadi, ticari ve konsolosluk işleriyle ilgilenmek üzere, Türkiye ile Franco hükümeti arasında karşılıklı ajanların gönderilmesi kararı alındı.¹²³

Franco hükümetiyle kurulan bu diplomatik temas hakkında, basında seyrek de olsa yazılar yer aldı. Ahmet Emin Yalman Mart 1938'de, İspanya'nın büyük kısmını fiilen elinde tutan Franco hükümeti ile iktisadi ilişkileri düzenlemek için Balkan devletlerinin temsilci göndermesini ve kabul etmesini, Akdeniz'de fiilen mevcut olan ve hiçbir hâkim irade tarafından değiştirilmesine imkân görülme-yen bir durumu, olduğu gibi kabul etmek olarak yorumladı.¹²⁴

¹¹⁹ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, *age*, s. 131-132.

¹²⁰ *Cumhuriyet*, 28 Şubat 1938, s. 1, 7.

¹²¹ Durgan, *age*, s. 58.

¹²² *AT*, Basın Genel Direktörlüğü, Sayı: 52, Ankara, 1-31 Mart 1938, s. 63.

¹²³ *Cumhuriyet*, 24 Mart 1938, s. 3.

¹²⁴ Ahmet Emin Yalman, “Balkan Görüş Zaviyesi”, *AT*, S: 52, 1-31 Mart 1938, s. 78, 79.

Nizamettin Nazif Temmuz 1938'de, o güne kadar Franco'yu tanıyan ve diplomatik ilişkiye giren ülkeleri sıraladığı, bunların içinde Almanya, İtalya, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya'nın da bulunduğunu belirttiği yazısında, diplomatik temas kurulması için, Franco hükümetinin çeşitli defalar yaptığı ricalara, Türkiye'nin 1938 yılı içinde olumlu cevap verdiğini belirtti.¹²⁵

Bu yorumlar incelendiğinde, ilkinde, Franco hükümeti ile temas kurulmasının nedeni, fiili durumun bir gereği ve ekonomik çıkarları korumak şeklinde açıklanmıştı. İkincisinde ise, temas kurulmasının Franco hükümetinin isteği sonucu gerçekleştiği vurgulanmıştı. Her iki yorumda da gerçeklik payı olmakla birlikte, Madrid'deki Türk elçiliğine katılan bir binadaki İspanyol mültecilere ve Türk elçisine yapılan kötü muamele nedeniyle, Türkiye'nin gösterdiği tepkinin göz ardı edildiği görülmektedir.

İspanyol mülteciler nedeniyle yaşanan olaylar ve ekonomik sorunlara rağmen, Türkiye'nin resmi politikası bu dönemde de devam etmiş ve İspanya'nın yasal hükümeti olarak Cumhuriyetçi hükümet tanınmıştır. Türkiye'nin bu politikasında, İngiltere, özellikle de Fransa etkili olmuştur.

Türkiye'nin bir taraftan resmi politikasını sürdürürken, diğer taraftan Franco hükümeti ile karşılıklı ajanlar değiştirmesi, Cumhuriyetçi hükümet ile bir sorun yaratmamıştır. Nitekim Cumhuriyetçi hükümet Mart 1938'de, Franco hükümet temsilcisinin Ankara'daki genel ajanlığını kabul ettiğini bildirmişti.¹²⁶ İngiliz resmi kaynaklarında da, Türkiye'nin 1938 yılında, İspanya iç savaşına karışmama politikasına devam ettiği belirtilmiştir.¹²⁷

Daha önce olduğu gibi bu dönemde de, İspanya milli bayramı nedeniyle 18 Nisan 1938'de, Atatürk ile Manuel Azana arasında karşılıklı telgraflar gönderilmiş, bunlar basında yer almıştı.¹²⁸ İspanya'da Cumhuriyetin ilanının yıl dönümü dolayısıyla, İspanyol Konsolosluğunda resmi bir kabul yapıldığı, İspanyol topluluğunun konsolosluğa giderek tebriklerini ilettiği haberi, bu dönemde basında yer alan başka bir bilgiydi.¹²⁹

Türkiye'nin bu dönemdeki resmi politikasının bir yansımasını, Atatürk'ün vefatı sonrasında, İspanya'daki iki hükümetin cenaze törenine gösterdiği ilgide görmek mümkündür. Atatürk'ün 10 Kasım 1938'deki vefatı sonrasında, her iki İspanya hükümeti de Türkiye'ye başsağlığı mesajları gönderdi. Milliyetçi hükümet sadece bir mesaj ile yetinirken, Cumhuriyetçi hükümet, içinde

¹²⁵ AT, Basın Genel Direktörlüğü, Sayı: 56, Ankara, 1-31 Temmuz 1938, s. 230, 231.

¹²⁶ AT, agd., S: 52, s. 64.

¹²⁷ *British Documents of Foreign Affairs Part: II, Series:B, Volume:35, a.g.e.*, s. 106.

¹²⁸ AT, agd., S: 53, s. 76.

¹²⁹ *Akşam*, 15 Nisan 1938, s. 2.

bulunduğu olumsuz duruma rağmen, Türkiye'nin acısını paylaşmak için büyük bir gayret gösterdi.

11 Kasım 1938'de Milliyetçi hükümetin Türkiye ajanı, Dışışleri Bakanına gönderdiği yazıyla, Atatürk'ün ölümünden dolayı Franco'nun ve Milliyetçi hükümetin üzüntülerini bildirdi.¹³⁰ Benzer şekilde, Manuel Azana 11 Kasım 1938'de, Cumhurbaşkanı Vekili Abdülhalik Renda'ya gönderdiği yazıyla Atatürk'ün ölümünden dolayı duyduğu üzüntüyü ilettili. Ertesi gün Abdülhalik Renda tarafından Manuel Azana'ya teşekkür yazısı gönderildi.¹³¹

Cumhuriyetçi hükümetin bulunduğu Barcelona'da en önemli gazete olan "*Vanşuarda*" 11 Kasım 1938'de, Türkiye'yi tehlikeli bir durumdan kuvvetli ve ileri bir hale getiren kişi olarak tanımladığı Atatürk'ün öldüğünü kamuoyuna duyurmuştu. Birinci sayfasında, Türkiye'nin liderinin yapıcı ve barışsever eserini övmüştü. Gazete, "*Sakarya gazisi*" ve "*İzmir'in fatihi*" olarak tanıttığı Atatürk'ün, şahsında askeri dehayı, devlet adamlığını ve filozof dehasını birleştirdiğini yazmıştı.¹³²

Madrid elçiliğinden 12 Kasım'da gönderilen yazıda, Cumhuriyetçi hükümetin taziyesine teşekkür amacıyla Barcelona'da dışışleri bakanıyla yapılan görüşmede, İspanyol bakan tarafından, Ankara'daki temsilcilerine olağanüstü yetkiyle cenaze törenine katılması için talimat verildiğinin söylendiğii bildirildi. Ancak, Madrid elçiliğii 18 Kasım'da Dışışleri Bakanlığına gönderdiği başka bir yazıda, Cumhuriyetçi hükümetin, Ankara'daki heyetin dışında, cenaze töreninde hazır bulunmak üzere olağanüstü bir heyet göndermeye o gün karar verdiğii açıklandı. Bayındırlık ve Ulaştırma Bakanı Bernardo Giner de Las Rios'un başkanlığındaki heyette, Barcelona başkomutanı, deniz topçu komutanı, bir amiral ve protokol şefi yer almaktaydı.¹³³ Cumhuriyetçi İspanya heyeti 21 Kasım'da Ankara'ya vardı.¹³⁴ Aynı gün Ankara'da yapılan Atatürk'ün cenaze töreninde¹³⁵ İspanya heyeti de yer aldı. Bu İspanya heyeti tören sonrasında, 24 Kasım'da uçakla Ankara'dan İstanbul'a geçti ve aynı gün İspanya'ya hareket etti.¹³⁶

Türkiye'nin Barcelona konsolosu, Cumhuriyetçi hükümetin dışışleri bakanına, cenaze törenine olağanüstü bir heyet göndermelerinden dolayı, cumhurbaşkanının ve Türk hükümetinin memnuniyetini ilettili. Cumhuriyetçi hükümetin dışışleri bakanı da, Türkiye'nin büyük matemine içtenlikle katılmayı istediklerinden, savaş ve birçok zorluğaa rağmen olağanüstü bir heyeti uçakla

¹³⁰ Şimşir, *age.*, s. 35.

¹³¹ Şimşir, *age.*, s. 36.

¹³² Aktaran *Akşam*, 20 Kasım 1938, s. 3.

¹³³ Şimşir, *age.*, s. 37.

¹³⁴ *Akşam*, 21 Kasım 1938, s. 6.

¹³⁵ *Akşam*, 22 Kasım 1938, s. 1, 2.

¹³⁶ *Akşam*, 25 Kasım 1938, s. 1.

göndererek, Atatürk'e karşı besledikleri derin hürmet ve takdir hislerini, ayrıca Türk hükümetine duydukları dostluğu göstermek istediklerini açıkladı.¹³⁷ İngiliz resmi kaynakları da benzer bir şekilde, Cumhuriyetçi hükümetin içinde bulunduğu olumsuz duruma rağmen, cenaze törenine büyük bir ilgi gösterdiğini ve uçakla bir heyet gönderdiğini belirtmişti.¹³⁸

İspanya İç Savaşı'nın Bitişinin Türkiye'de Takibi

1938 yılında da, İspanya'daki Türk diplomatları iç savaş hakkındaki bilgileri ve değerlendirmeleri içeren raporları Dışişleri Bakanlığına göndermeye devam etti. Bu raporlarda üzerinde durulan tespit, iç savaşın Cumhuriyetçi hükümet aleyhine gelişmeye devam ettiği ve Cumhuriyetçilerin de artık savaşı kaybettiklerine inandıkları yönündeydi.

Barselona Başkonsolosluğundan 1 Mayıs 1938'de alınan ve İspanya'daki Cumhuriyetçi hükümetinin siyasi durumu hakkında bilgi içeren rapor, Dışişleri Bakanlığınca Başbakanlığa iletildi. Barselona Başkonsolosunun bu raporunda, Fransa ve İngiltere'nin, İspanya'daki taraflar arasında uzlaşma sağlamaya yönelik girişimleri hakkında bilgiler bulunmaktaydı.

Raporda, Fransa'nın İtalya ile uzlaşma yolunu seçmesi nedeniyle, Cumhuriyetçilerin gözünde sarsılmış olan konumunu ve itibarını tamamen kaybetmemek için, taraflar arasında bir uzlaşma sağlamaya çalıştığının siyasi çevrelerde konuşulduğu açıklanmıştı. Fransa bu uzlaşmayı, Cumhuriyetçilerin çıkar ve arzularına uygun göstermek niyetindeydi. İngiltere'nin de bu girişimlerde yer alması nedeniyle, Cumhuriyetçi hükümetin değişeceği yönünde beklentiler oluşmuştu. Barselona Başkonsolosu, bu beklentilerin aksine olarak, (Juan) Negrin hükümetinin konumunun sağlam olduğu, dışarıdan yapılan baskıya rağmen çekilmesinin kolay olmadığı tespitinde bulundu.

Franco taraftarlarının ikna edilmesi ancak İngiltere'nin İtalya'ya iltimasta bulunması ve İtalya'nın bunu kabul ederek, Franco üzerinde ciddi bir baskı kurmasıyla sağlanabilirdi. Savaşın durumu tam olarak bilinemediğinden, sorunun çözümündeki en önemli noktayı, Franco'nun uzlaşmayı kabulü oluşturmaktaydı.¹³⁹ Juan Negrin'in başbakanlığındaki hükümetin iç savaşın sonuna kadar görevde kalması,¹⁴⁰ siyasi çevrelerdeki öngörünün aksine yorum yapan Barselona Başkonsolosunun tespitinin doğruluğunu göstermektedir.

¹³⁷ Şimşir, *age.*, s. 38.

¹³⁸ *British Documents of Foreign Affairs Part: II, Series:B, Volume:35, age.*, s. 106.

¹³⁹ BCA, FK:30.10, K:236, D:593, Sıra No:42.

¹⁴⁰ "Mayıs 1937'de başbakanlık görevine başlayan Juan Negrin Mart 1939'a kadar bu görevde kaldı." Burnett Bolloten, *The Spanish Civil War Revolution and Counterrevolution*, The University of North Carolina Press, North Carolina, 1991, s. 483.

Madrid elçiliğinden alınan ve Cumhuriyetçilerin askeri, siyasi ve iktisadi durumu hakkında bilgiler içeren rapor da, Dışışleri Bakanlığınca Ekim 1938'de Başbakanlığa iletildi. Maslahatgüzar raporunda, İspanya'da Cumhuriyetçilerin o günkü durumu hakkında edindiğı izlenimleri açıklamaktaydı. Rapora göre, hükümetteki herkes, muhalif işçi sendikalarında mevki sahibi olanlar da dâhil olmak üzere, savaşın kendileri için başarısızlıkla sonuçlanacağına inanmaktaydı. Yöneticilerin bütün ümidi, Çekoslovakya nedeniyle genel bir savaşın çıkması ve bu sayede iç savaşın sonucunun lehlerine gelişmesi ihtimali üzerineydi. Kamuoyunda büyük bir yorgunluk açıkça gözlenmekteydi. Halk, dört büyük devletin anlaşması sonucunda muharip taraflara yapılacak baskıyla savaşın sonuçlanmasını ümit etmekteydi.

İktisadi ve mali durum çok kötüydü, halk açtı. Hükümet ordunun, işçi teşekküllerinin ve savaş ile ilgili işlerde çalışanların bile iaşelerini ihtiyaç oranında karşılayamamaktaydı. Harp ile ilgili işlerde çalışmayan halk ise, hükümetten bir yardım görmemekte, açlıktan, sefaletten ve hastalıktan kırılmaktaydı. Milliyetçilerin eline geçen bölgelerden kaçıp Cumhuriyetçilerin bölgesine sığınan üç milyona yakın mültecinin durumu ise feciydi. On sekiz ile otuz beş yaş arasındakilerin tamamı ile otuz beş yaş ile kırk beş yaş arasındakilerin yarısı silâh altına çağırılmıştı. Askere çağırılanların, savaşın başında olduğu gibi, isteyerek değil korkutma siyaseti sonucu, korku ve zorla katılmaları dikkati çeken bir konuydu.

Gazeteler, Fransa ve İngiltere'ye hücum etmekte ve kırgınlıklarını gizlememekteydi. Savaş hakkında değerlendirmelerin yasak olduğu gazetelerde sadece savunma bakanlığının tebliğleri yayınlanmaktaydı. Bu tebliğlerde her gün, hava muharebelerinde düşman uçaklarının birkaçının düşürüldüğü ve yapılan hücumların püskürtüldüğü bildirilmekteydi.

Maslahatgüzar bu durum karşısında, Cumhuriyetçilerden hiç kimsenin zaferi beklememekle birlikte, sonuna kadar ve mümkün olduğu sürece savaşa devam edecekleri yönündeki kendi değerlendirmesini açıklamıştı. Franco'nun, katillerin mutlaka cezalandırılacağı yönündeki tekrarlanan beyanları, Cumhuriyetçilerin sorumlu adamlarını, son nefes ve son tüfeğe kadar mücadeleye devam edeceklerini açıklamaya zorlamaktaydı. Bu yüzden, yorucu ve uzun savaşın bitmesi, ancak büyük devletlerin aracılığı ve müdahalesiyle, her iki taraftaki liderlerin iktidardan ayrılması ve yerlerine daha ılımlı ve uysal hükümet adamlarının gelmesiyle mümkün olabilecekti.¹⁴¹

1938'de gönderilen bu raporlarda da belirtildiğı gibi, İspanya'daki iç savaş Cumhuriyetçilerin aleyhine gelişme gösterdi. Raporlarda yapılan tespitlerin doğruluğu ileriki günlerde ortaya çıktı. Juan Negrin'in başbakanlığındaki Cumhuriyetçi hükümet, Milliyetçilerin baskıları sonucunda 27 Ekim 1937'de

¹⁴¹ BCA, FK:30.10, K:236, D:593, Sıra No:45.

Valencia'dan Barcelona'ya taşınmak zorunda kalmıştı.¹⁴² Milliyetçiler 23 Aralık 1938'de bu defa Katalonya'ya saldırı başlattı. Kısa bir süre sonra, 26 Ocak 1939'da İspanya'nın en büyük endüstri merkezi olan Barcelona Milliyetçilerin eline geçti.¹⁴³ Milliyetçiler 4 Şubat 1939'da bütün Katalonya'nın işgalini tamamladı. Milliyetçilerin bu başarısı sonrasında, İngiltere ve Fransa 27 Şubat 1939'da Milliyetçi hükümeti resmen tanıdı. Bu gelişmenin yaşandığı gün, Cumhuriyetçilerin Cumhurbaşkanı olan Manuel Azana da görevinden istifa etti.¹⁴⁴

Katalonya'nın kaybedilmesinden sonra Cumhuriyetçi Hükümetin Başbakanı Juan Negrin, diğer bazı bakanlarla birlikte Cumhuriyetçilerin kontrolündeki Orta İspanya'ya gitti. Amacı mücadeleye devam etme imkânlarını araştırmaktı. Ancak imkânların sınırlı olduğunu gördü.¹⁴⁵ 31 Mart 1939'a kadar Cumhuriyetçilerin kontrolündeki bütün bölgeler Milliyetçilerin eline geçti. Bu gelişme sonrasında Franco 1 Nisan 1939'da, Cumhuriyetçilerin yenildiğini ve artık iç savaşın sona erdiğini açıkladı.¹⁴⁶

Türk basını iç savaşın bitişini yorum yapmadan kamuoyuna aktardı. 29 Mart 1939 tarihli "*Cumhuriyet*" gazetesi "*Madrid teslim oldu*" başlığıyla gelişmeleri duyurdu.¹⁴⁷ Aynı günkü "*Ulus*" gazetesi de, "*İspanya faciasının son perdesi*" başlığını kullandı. Ayrıca, Madrid'in Franco kuvvetlerine teslim olduğunu da yazdı.¹⁴⁸

30 Mart 1939 tarihli "*Cumhuriyet*" gazetesi, "*Bir davanın sonu*", "*Bütün İspanya toprakları Franco'nun eline geçti*" başlıklarıyla kamuoyunu bilgilendirdi.¹⁴⁹ Aynı günkü "*Ulus*" gazetesi de, "*İspanya iç harbi bitti*", "*Franco İspanya'ya hâkim oldu*" başlıklarını kullandı. Gazete, Hitler ve Mussolini'nin, zaferinden dolayı Franco'yu kutladığını da yazdı.¹⁵⁰

Sonuç

Türkiye, İspanya iç savaşının başından sonuna kadar, anti-revizyonist olan İngiltere ve Fransa'nın savunmuş olduğu, "*karışmazlık politikasını*" benimsemiştir. "*Karışmazlık Komitesinin*" kararları olan, İspanya'ya silah satışının yasaklanması, gönüllü gönderilmesinin engellenmesi ve İspanya'ya uygulanan

¹⁴² Casanova, *age.*, s. XI.

¹⁴³ Bolloten, *age.*, s. 667, 743.

¹⁴⁴ Casanova, *age.*, s. XII.

¹⁴⁵ Buckley, *age.*, s. 420.

¹⁴⁶ Bolloten, *age.*, s. 667, 743.

¹⁴⁷ *Cumhuriyet*, 29 Mart 1939, s. 1.

¹⁴⁸ *Ulus*, 29 Mart 1939, s. 1.

¹⁴⁹ *Cumhuriyet*, 30 Mart 1939, s. 1.

¹⁵⁰ *Ulus*, 30 Mart 1939, s. 8.

kontrol planına uyulması konularında Türkiye'nin yasal düzenlemeler yapması, karışmazlık politikasına uygun davrandığını göstermektedir. Resmi olarak tanıdığı Cumhuriyetçi hükümetin, silah alımı için yaptığı karlı teklifi reddetmesi de, Türkiye'nin karışmazlık politikasına sadık kaldığını bir göstergesidir. İspanya'ya uygulanan kontrol planında, Türkiye'ye hem denizde hem de karada görev verilmesi, üstelik bu bölgelerin önemli bir yer olan Cebelitarık Boğazı olarak seçilmesi, Türkiye'nin karışmazlık politikasını samimi olarak uyguladığını, Avrupa tarafından da bilinmekte olduğuna işaret etmektedir.

İç savaşın başladığı 1936 yılından itibaren, İspanya'daki Türk diplomatları gönderdikleri raporlarla, iç savaş hakkında Türkiye'ye zamanında doğru bilgi ve değerlendirmeler iletmıştır. Bu raporların hemen hepsi, iç savaşın Cumhuriyetçi hükümet aleyhine devam ettiği ve Cumhuriyetçilerin savaşı kaybedeceği yönünde olmasına rağmen, Türkiye iç savaş boyunca, resmi olarak Cumhuriyetçi hükümeti tanımıştır. Türkiye'nin karışmazlık politikasını benimsemesinde olduğu gibi, iyi ilişkiler içinde olduğu İngiltere ve Fransa'nın İspanya'da resmi olarak Cumhuriyetçi hükümeti tanınması, Türkiye'nin de Cumhuriyetçi hükümeti tanınmasında belirleyici olmuştur.

Şubat 1938'de, Madrid'de Türkiye'ye sığınan Milliyetçi mültecilerin Cumhuriyetçilerce götürülmesi ile bu olay sırasında Türk elçisine kötü davranılması, resmi politikasını tamamen değiştirip Cumhuriyetçi hükümet ile ilişkiyi koparmaya, Milliyetçi hükümeti tanımaya varacak kadar Türkiye'nin tepkisine neden olmuştur. Ancak İngiltere'nin, özellikle Fransa'nın etkisiyle, Türkiye İspanya konusundaki resmi politikasına geri dönmüştür. Türkiye'nin İspanya resmi politikasına geri dönmesi, İngiltere ve Fransa'nın olduğu kadar, Türkiye'nin de çıkarına olmuştur.

İngiltere ve Fransa, revizyonist olan Almanya ve İtalya'nın resmi olarak tanıdığı Milliyetçi hükümeti Türkiye'nin de tanınmasına engel olmak, böylece Türkiye'nin anti-revizyonist cephede yer almasını sağlamak istemiştir. Öte yandan, resmi İspanya politikasını değiştirmemesi, Türkiye'nin o dönemde İngiltere ve Fransa ile arasında sorun çıkarmak istememesiyle açıklanabilir. Türkiye, iç savaştan olumsuz etkilense de, İngiltere ve Fransa'nın politikalarıyla paralellik kurmak, bunu, İspanya iç savaşı ile aynı döneme denk gelen Hatay meselesinde kendi lehine kullanmak çabası içinde olmuştur.

Şubat 1938'de resmi İspanya politikasını değiştirmemesi sonrasında, Mart 1938'de Türkiye ile Fransa arasında, Hatay'daki seçimlerde, Türklerin Mecliste çoğunluğu sağlaması için garantiyi içeren önemli bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmanın zamanlaması, Türkiye'nin uyguladığı İspanya politikası ile Hatay meselesinin çözümü arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır.

Türkiye'nin Mart 1938'de Milliyetçi hükümet ile karşılıklı diplomatik temsilci değiştirme kararı alması, Şubat 1938'de Madrid'deki sığınmacı İspanyollara ve Türk elçisine yapılan müdahaleye karşı çok net bir tepkidir. Burada dikkat çekici

olan, Türkiye'nin bu kararı tek başına değil, Balkan Antantı üyeleriyle birlikte almış olmasıdır. Bu durum, Türkiye'nin dış politika tercihlerinde, bağlı olduğu pakt ile birlikte davranmak istediğini göstermektedir. Bununla birlikte, İngiltere'nin Kasım 1937'de Milliyetçi hükümet ile karşılıklı diplomatik temsilci değiştirdiği dikkate alındığında, Türkiye'nin diplomatik temsilci değiştirmesiyle, İngiltere ve Fransa ile bir sorun yaratılmadığı, aksine İngiliz ve Fransız politikasıyla paralellik kurulduğu da anlaşılmaktadır.

Türkiye, Şubat 1938'de Madrid'de sığınmacı İspanyollara ve Türk elçisine yapılan müdahale sonrasında resmi politikasını değiştirmemekle birlikte, Cumhuriyetçi hükümet ile ekonomik alanda yaşadığı sorunlara, Nisan 1938'de tek taraflı olarak aldığı kararlarla çözüm getirmesi, Türkiye'nin Şubat 1938'de yaşanan soruna dolaylı bir tepkisi olarak algılanmalıdır.

Kaynaklar

T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi:

Fon Kodu:30.10, Kutu No:59, Dosya No:399, Sıra No:6.

Fon Kodu:30.10, Kutu No:236, Dosya No:593, Sıra No:14, 16, 19, 28, 34, 42, 45.

Fon Kodu:30.18, Kutu No:68, Dosya No:73, Sıra No:2

Fon Kodu:30.18, Kutu No:72, Dosya No:14, Sıra No:10.

Fon Kodu:30.18, Kutu No:75, Dosya No:49, Sıra No:5.

Gazete ve Dergiler

Ayın Tarihi (1937) S: 39, s. 198, 199; S: 40, s. 136, 144; S: 48, s. 110.

_____ (1938) S: 52, s. 63, 64, 79; S: 53, s. 175, 176; S: 56, s. 230, 231.

_____ (1939) S: 62, s. 19, 20, 67.

Cumhuriyet (1937) 17 Ağustos, s. 1, 2; 20 Ağustos, s. 1; 22 Ağustos, s. 1, 8; 26 Ağustos, s. 1, 3.

_____ (1938) 8 Şubat, s. 1; 17 Şubat, s. 1; 28 Şubat, s. 1, 7; 24 Mart, s. 3; 15 Haziran, s. 7.

_____ (1939) 29 Mart, s. 1; 30 Mart, s. 1.

Ulus (1937) 21 Nisan, s. 1; 17 Ağustos, s. 1.

___ (1938) 15 Nisan, s. 3; 7 Haziran, s. 1.

___ (1939) 11 Ocak, s. 1, 8; 30 Mart, s. 8; 29 Mart, s. 1.

Kitap ve Makaleler

Türkiye Cumhuriyetinin Akdettiği Milletlerarası Andlaşmalar (20 Nisan 1920- 1 Temmuz 1976) (1976), Der. Ahmet Yavuz, Türk Dışişleri Bakanlığı, Künyesiz.

- ADA Serhat (2005) *Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- AĞAOĞLU Ahmet (1939) Ekrem König Rezaleti, *Aynı Tarihi*, Sayı: 62, 1-31 Şubat, s. 67.
- Akşam* (1937) 17 Ağustos, s. 1; 19 Ağustos, s. 1; 26 Ağustos, s. 4; 27 Ağustos, s. 1, 4.
- _____ (1938) 15 Nisan, s. 2; 20 Kasım, s. 3; 21 Kasım, s. 6; 22 Kasım, s. 1, 2; 25 Kasım, s. 1.
- _____ (1939) 8 Ocak, s. 1; 9 Ocak, s. 1, 10; 10 Ocak, s. 1, 13; 11 Ocak, s. 1, 10.
- AKŞİN Abtülhat (1991) *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- ALPERT Michael (2013) *The Republican Army in the Spanish Civil War 1936-1939*, Cambridge University Press, New York.
- ARMAOĞLU Fahir (1964) *Siyasi Tarih 1789-1960*, Sevinç Matbaası, Ankara.
- ATAY Falih Rifkı (1937) Kamutay Toplantısı, *Ulus*, 18 Eylül, s. 1, 5.
- _____ (1937) İspanya'da, *Ulus*, 28 Şubat, s. 1.
- _____ (1939) Bir Sahtekarlık Etrafında Dedikodular, *Ulus*, 12 Ocak, s. 1.
- BALFOUR Sebastian and Paul Preston (Ed.) (1999) *Spain and Great Powers in the Twentieth Century*, Routledge, London and New York.
- BELGE Burhan (1937) Konferansın Ehemiyeti, *Ulus*, 16 Eylül, s. 2.
- BİRLİK Gültekin K. (2011) *Milli Mücadeleden Cumburbaşkanlığma Kadar Celal Bayar (1919-1950) (Basılmamış Doktora Tezi)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- British Documents of Foreign Affairs Part:II Series:B Volume:34 Turkey*, January 1936-December 1937 (2012), Editör: Bülent Gökay, PreQest LLC, Bethesda, US.
- British Documents of Foreign Affairs Part:II Series:B Volume:35 Turkey*, January 1938-December 1939 (2012), Editör: Bülent Gökay, PreQest LLC, Bethesda, US.
- BOLLOTEN Burnett (1991) *The Spanish Civil War Revolution and Counterrevolution*, The University of North Carolina Press, North Carolina.
- BUCLEY Henry (2013) *The Life and Death of the Spanish Republic*, I. B. Tauris, London.
- BÜYÜKTUĞRUL Afif (1967) *Cumhuriyet Donanması (1923-1960)*, Deniz Basımevi, İstanbul.
- CARR Raymond (1980) *Modern Spain 1875-1980*, Oxford University Press, Oxford, New York.
- CASANOVA Julian (2010) *The Spanish Republic and Civil War*, Translated by Martin Douch, Cambridge University Press, Cambridge.
- DURGAN Andy (2007) *The Spanish Civil War*, Palgrave Macmillan, New York.
- GÖNLÜBOL Mehmet, Cem Sar (ve diğerleri) (1993) *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1990)*, Siyasal Kitapevi, Ankara.
- KÜÇÜKA Necip Ali (1938) İspanya Harbinden Alınan Dersler, *Ulus*, 5 Ağustos, s. 1.

- LEZCANO Victor Morales (1994) *The Relation Between Spain and Turkey (1923-1960)*, X. *Türk Tarih Kongresi (22-26 Eylül 1986) VI. Cilt*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- NADİ Yunus (1937) Dâhili İspanya Harbi Nasıl Bitebilir, *Cumhuriyet*, 21 Şubat, s. 1.
- _____ (1937) Türk Kara Sularında görülen Denizaltı Gemisi, *Cumhuriyet*, 23 Ağustos, s. 1, 3.
- _____ (1939) Silah Kaçakçılığı, *Cumhuriyet*, 13 Ocak 1939, s. 1.
- OTHEN Christopher (2013) *Franco's International Brigades*, Hurst Company, London.
- PAYNE Stanley G. (2000) *The Franco Regime 1936-1975*, Phoenix Press, London.
- _____ (2012) *The Spanish Civil War*, Cambridge University Press, New York.
- PEHLİVANLI Hamit, Yusuf Sarınoy, Hüsamettin Yıldırım (2011) *Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1939)*, ASAM Yayınları, Ankara.
- PRESTON Paul (1990) *The Politics of Revenge*, Unwin Hyman Ltd., London, Boston, Sydney, Wellington.
- SALVADO Francisco J. Romero (1999) *Twentieth-Century Spain*, St. Martin's Press, New York.
- SOFUOĞLU Adnan, Adil Dağistan (2008) *İşgalden Katılma Hatay*, Phoenix Yayınları, Ankara.
- SÖKMEN Tayfur (1999) *Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*, Yeni Gün Haber Ajansı, Künyesiz.
- ŞİMŞİR Bilâl N. (2001) *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları Cilt-3*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- VİNCENT Mary (2007) *Spain 1933-2002*, Oxford University Press, Oxford, New York.
- YALMAN, Ahmet Emin (1938) Balkan Görüş Zaviyesi, *Ayın Tarihi*, Sayı: 52, 1-31 Mart, s. 78, 79.